

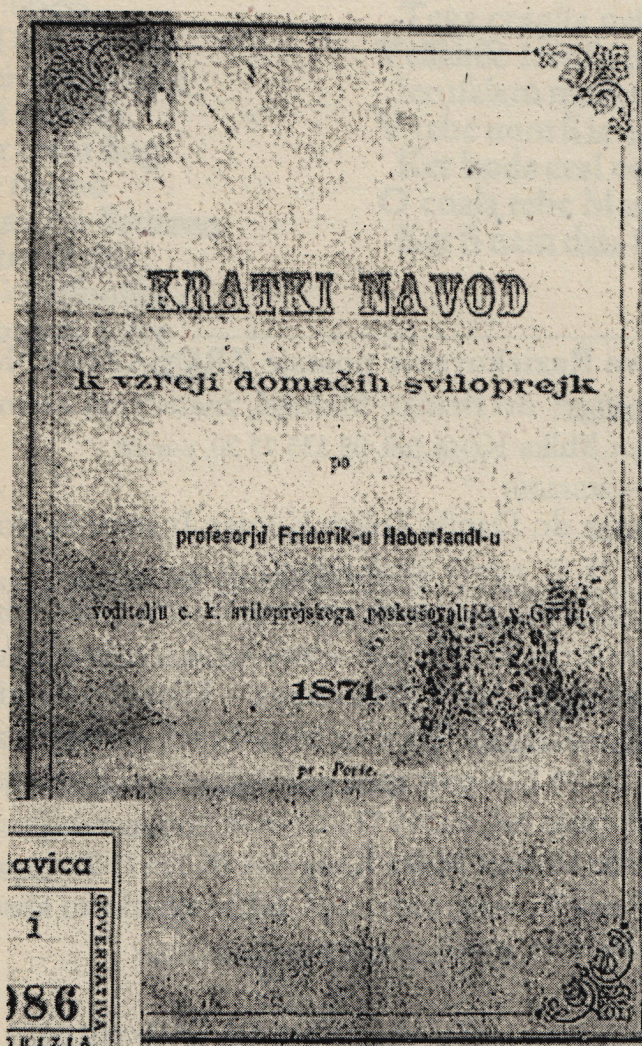
IZVESTJE

RAZISKOVALNE POSTAJE ZRC SAZU V
NOVI GORICI

ISSN C504-2240

DECEMBER 2006

ŠT. 3

Sviloprejsko poskuševališče (inštitut) v Gorici je bilo prva kmetijska raziskovalna ustanova na Slovenskem. Leta 1871 je izdalo strokovna navodila za svilogojstvo v slovenskem jeziku.

Personalna sestava Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici:

Vodja raziskovalne postaje: dr. Branko Marušič, znanstveni svetnik v pokoju, Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 20, e-mail: branko.marusic@guest.arnes.si);

Asistentka & doktoratom: dr. Danila Zuljan Kumar, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (tel. 05 335 73 21, e-mail: danila.zuljan@zrc-sazu.si);

Mlada raziskovalka-asistentka & magisterijem: mag. Vesna Ličer – Inštitut za slovensko narodopisje (tel. 05 335 73 26, e-mail: vesna.licher@zrc-sazu.si);

Mlade raziskovalke-asistentke: Jasna Fakin Bajec – Filozofski inštitut (tel. 05 335 73 25, e-mail: jasna.fakin@zrc-sazu.si), Špela Ledinek Lozej – Inštitut za slovensko narodopisje (tel. 05 335 73 22, e-mail: spela.ledinek@zrc-sazu.si), Katja Jerman – Inštitut za slovensko narodopisje (tel. 05 335 73 22, e-mail: katja.jerman@zrc-sazu.si), Neva Makuc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (Tel. 05 335 73 23; neva.makuc@zrc-sazu.si);

Zunanja sodelavka: Petra Kolenc, univ. dipl. bibliotekarka in absolventka zgodovine (tel. 05 335 73 24, e-mail: petra.kolenc@siol.net).

Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica, Delpinova 12, 5000 Nova Gorica, tel./fax: 05 335 73 23.

*Lode spirituale per il giorno di¹⁶⁵
Natale, e del' Epifania di
N. S. Giesu Christo.*

Ta fuetla fucifda ta ie zasla
Za ono stran chiernè gorè;
Ona nam fueti sirocò,
Sirocò, inu vissocò.
V fucifde stori Deite mladù
V rokec derzi an cris slate
V cris so slatni pustobi,
Da ie ta Deite prau Bug.
Da ie to Deite rojeno
Noter u tem mesto Betlemo
Vanci priprostei stališi,
Veneic voluski iassouflec;
Spofnauga ie oslich, valec

O Da

Da ie tu Deite prau Bug,
Kir ie stvaril zemgliò, nebù,
Kerschienico dau duffo, tellò.
Potle so persle craglie trije,
Gaspar, Melicor, Boltifar,
Inu oni so koffro pernesle,
Veroc, mirò, chisto slatò.
Inu doruieio Iesufa
Tega caglia nebeskiga.
Vesselisse Ierusalem
Ierusalem mestu lepu.
V tebe nam si ie adan rodiu,
Ker bode cral ces cral vffe.
O cuala tebe Maria,
Ker si nam dala finà toiga.

Per

Gregorio Alasia da Sommaripa: Vocabolario Italiano, e Schiauo (in Vdine, MDCVII)

Leta 2007 bo minilo 400 let od izida slovarja Gregorija Alasia da Sommaripe. Z božično kolednico, objavljeno v slovarju, Vam voščimo uspešno novo leto!

VSEBINA

Neva Makuc

Delo *De Turcharum Incursione in Vallem Piucam* Jacopa di Porcie (objava vira). 5

Branko Marušič

Prispevek k poznavanju problematike italijanskega risorgimenta pri Slovencih. . . . 8

Petra Kolenc

Knjižnica dunajskega akademskega društva »Slovenija« med leti 1880 in 1894 . . .13

Jasna Fakin Bajec

Začetki razvoja turizma na kraških kmetijah v obdobju med prvo
in drugo svetovno vojno. 19

Vesna Ličer

Zadnji vzdihljaj goriškega svilogojstva po drugi svetovni vojni. 24

Katja Jerman

O neizpostavljenih temah ob nastanku Nove Gorice. 30

Špela Ledinek Lozej

Premene odnosa do ostaline stanovanjske kulture: primer vipavskega ognjišča. . .35

Danila Zuljan Kumar

Nekaj besed o argumentaciji v narečnem pogovoru 39

Poročilo o delu Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici za leto 2006. . . .43

Neva Makuc

**DELO *DE TURCHARUM INCURSIONE IN VALLEM PIUCAM*
JACOPA DI PORCIE (OBJAVA VIRA)**

Jacopo (tudi Giacomo) di Porcia, pripadnik ene izmed najvplivnejših in najstarejših furlanskih plemiških rodbin, je v sebi združeval tako ljubezen do vojskovanja kot ljubezen do intelektualnega dela. Označimo ga lahko za mogočnega fevdalca, ki se je navduševal nad tipično plemiškimi razvedrili svojega časa, kakršna sta bila lov in vojskovanje, ter tudi za humanista, historiografa in moralista, ki se je posvečal literarnemu ustvarjanju. Kar se tiče zgodovine današnjega slovenskega prostora, ga lahko izpostavimo kot avtorja kratkega spisa, ki poroča o sodobnem turškem vpadu na pivško območje.

Jacopo se je rodil leta 1462 na gradu Porcia. Šolal se je v Pordenonu, Benetkah in v Padovi, kjer je leta 1509 dokončal študij prava. Vrnil se je v rojstni kraj ter se posvetil upravljanju svojih posesti. V tem času pa je izbruhnila prva beneško-habsburška vojna in Jacopo se je izkazal kot zelo uspešen vojaški poveljnik na strani Beneške republike. Po vojni vihri se je ponovno zatekel na svoje posestvo, kjer se je predajal umirjenemu življenju podeželskega plemiča, pisanju zgodovinospisnih del in vzdrževanju stikov z raznimi učenjaki tedanjega časa. Preminil je v svojem rojstnem kraju leta 1538.¹ Za seboj je pustil precej spisov različne narave. Na osnovi svojih vojaških izkušenj je napisal razpravo *De re militari*. Delo je prvič izšlo na začetku 16. stoletja (točna letnica ni znana) in je v prvi polovici istega stoletja doživelo precej ponatisov, saj je med sodobniki vzbudilo precej zanimanja. Kot oče štirih otrok je svoj pogled na vzgojo mladih plemičev predstavil v delu *De generosa liberorum educatione* (Treviso 1492, v istem stoletju je sledilo več ponatisov). Občudovanje, ki ga je gojil do Beneške republike, je predstavil v spisu *De Reipublicae venetae administratione domi forisque* (Treviso 1493). V začetku 16. stoletja je objavil še zbirko pisem, ki jih je pisal raznim vladarjem in učenjakom in jih posvetil verskim, eruditskim in literarnim temam. Zbirka je izšla pod naslovom *Opus Jacobi comitis Purliliarum epistolarum familiarium* (kraj in letnica objave nista znana). Zgodovinopisnemu delu *Commentariorum Aquileiensium libri octo* videmskega notarja Giovannija Candida (ok. 1450–1528), ki je bilo prvič objavljeno v Benetkah leta 1521, je priloženo tudi pismo Jacopa di Porcie, ki hvali objavljeno delo. V 19. stoletju sta objavo in celo italijanski prevod doživela spisa, posvečena dvema turškima vpadoma na območje Furlanije v letih 1477 in 1499: *De veteri Forojuliensium clade, 1477 prid. Kal. Nov.* ter *De recenti Forojuliensium clade anni 1499, Kal. Oct.* (Udine 1881; italijanski prevod: Udine 1851). Objavljen je bil tudi spis *Montereale nel sec. XVI. Discorso del co. Jacopo di Porcia ad Antonio, pievano di Montereale* (Venezia 1890). Leta 1937 je bil objavljen tudi nek njegov poročni govor. V rokopisni obliki pa so do današnjega dne ostala nekatera druga njegova dela, in sicer *De Patria illustrata, ad illustrem Urbini Ducem Laurentium Mediceum* (spis posreduje geografski in gospodarski opis Furlanije), *In laudem Jacobi Mamaluchi* (spis je posvečen nenavadni življenjski usodi nekega kmeta iz kraja Malnisio), *De bello Germanico* (o prvi beneško-habsburški vojni), *De Marani oppugnatione et obsidione anni MDXIV* (o neuspešnem beneškem poskusu leta 1514, da bi osvojili Marano), zbirka epistol,

¹ Biografske podatke prinašajo naslednja dela: Giuseppe Marchetti, *Il Friuli. Uomini e tempi*. Vol. I. [S.l.] 1979, str. 222–228; Giuseppe Liruti, *Notizie delle vite ed opere scritte da letterati del Friuli*. Vol. I. Bologna 1971, str. 401–408; Vincenzo Ruzza, *Letterati illustri di Casa Porcia*, v: *I Porcia. Avogari del vescovo di Ceneda condottieri della Serenissima principi dell'Impero. Atti del convegno 9 aprile 1994 Castello Vescovile di Vittorio Veneto*. Vittorio Veneto 1994, str. 65–66; *Mille protagonisti per 12 secoli nel Friuli occidentale. Dal 700 al 1900. Dizionario Biografico*. Pordenone [2000?], str. 370–371; E. del Torso, *Cenno storico sui Conti e Principi di Porcia e Brugnera*. Udine 1933, str. 20; Antonio de Pellegrini, *Genti d'arme della Repubblica di Venezia. I condottieri Porcia e Brugnera (1495–1797)*. Udine 1915, str. 104–106; Francesco Fattorello, *La cultura del Friuli nel Rinascimento*. Parte prima. Udine 1938, str. 75–84.

predvsem verskega značaja (v zbirko je vključenih tudi nekaj govorov in dialogov),² ter *De Turcharum Invasione in Vallem Piucam*. MDXXII. Omenjena rokopisna dela so na voljo v knjižnici v San Daniele del Friuli (Cod. 214; nekdanji Codice Fontanini X) in v videmski knjižnici Vincenzo Joppi (fondo Joppi, n. 66, III). Spis, posvečen lovu in ribolovu z naslovom *De venatione, aucupatione et piscatione*, ki ga Giuseppe Marchetti (po Gianu Giuseppeju Lirutiju) napačno navaja kot izgubljenega, je ohranjen; leta 1962 je bil tudi objavljen.³ Porcia je bil zelo plodovit pisec in je spisal še druga dela, ki pa že vsaj tri stoletja veljajo za izgubljena. Poznani so nam le naslovi: zbirka življenjepisov oglejskih patriarhov *De vitis Patriarcharum Aquilejensium* ter spisi *De terreni, coelestique Regni comparatione*, *Bellum Gallicum*, *De vitiis mulierum*, *De Proverbiis* ter celo zgodovinski roman *Quae Atila gessit praecipue in Forojulii, quamque Morandus Purliliarum comes cum nonnullis regulis Forojuliensibus se strenue in Aquilejana obsidione gesserit*.

Med številnimi Porcijinimi deli izstopa delo *De Turcharum Incursione in Vallem Piucam*. MDXXII. (O turškem vpadu leta 1522 v dolino Pivke), saj predstavlja sodoben vir za ta pohod. Spis pa je žal malo poznan, ker je ostal v rokopisni obliki. Ker do sedaj spis še ni bil objavljen niti v slovenskem niti v italijanskem prostoru, sledi njegova objava v tem prispevku. Poznana sta dva rokopisa tega dela, eden se hrani v knjižnici Guarneriana v San Daniele del Friuli (Cod. 214), drugi pa v knjižnici Vincenzo Joppi v Vidmu (fondo Joppi, n. 66, III). Furlanski učenjak Gian Giuseppe Liruti (1689–1780) poroča, da je imel v svoji zbirki en rokopis tega dela.⁴ Njegova zapuščina je bila razpršena,⁵ zato ni točno znano, kje bi se omenjeni rokopis danes lahko nahajal (nezabeležen v videmski knjižnici ali v privatni lasti). Ohranjeni rokopis iz 16. stoletja, ki ga hrani Guarneriana, izvira iz zapuščine erudita Giusta Fontaninija (1666–1736). Rokopis iz videmske knjižnice pa najverjetneje izvira iz druge polovice 19. stoletja. Ni znano, na podlagi katerega rokopisa je nastal ta prepis, a najverjetneje ga je prepisal furlanski erudit Vincenzo Joppi (1824–1900). Vsebinsko se rokopisa ne razlikujeta. Starejši rokopis odlikuje lepo berljiva pisava, a je poln pravopisnih napak in lapsusov (manjkajoče črke, napačni skloni itd.), ki lahko otežujejo razumevanje vsebine. Mlajši rokopis je težko berljiv, saj je pisava zelo kurzivna, a nima toliko pravopisnih pomanjkljivosti. Prav zaradi tega se objava, ki sledi, opira na mlajši rokopis.⁶

Objava vira

Spis poroča o turškem vpadu aprila 1522 na habsburško območje, natančneje v dolino reke Pivke. Štiri tisoč Turkov⁷ naj bi iz Bosne vdrlo na pivško območje, kjer na bi morili, požigali in plenili. Potem ko so pognali strah v kosti prebivalcem bližnjih dežel, so zapustili območje in se vrnili v Bosno. S pohodom naj bi se Turki želeli maščevati Habsburžanom za pomoč ogrskemu kraljestvu.

² Nekaj pisem je bilo objavljenih v raznih člankih: npr. Andrea Benedetti, Pietro Capretto pordenonese, dotto sacerdote e umanista, v: *Il Noncello*. 1962, št. 18, str. 38–44.

³ Spis je objavljen v naslednjem članku: Andrea Benedetti, Il trattato della caccia, uccellagione e pesca del conte di Porcia, v: *Il Noncello*. 1962, št. 19, str. 56–81.

⁴ Liruti, *Notizie delle vite e delle opere scritte dai letterati del Friuli*. Vol. I., str. 407.

⁵ Marchetti, *Il Friuli – uomini e tempi*, Vol. I., str. 506.

⁶ Rokopis iz videmske knjižnice ima ob robu nekaj kratkih not, ki so najverjetneje novejše, saj jih pri starejšem rokopisu ni. V objavo niso bile vključene, saj le povzemajo vsebino.

⁷ Različni viri navajajo različno število Turkov, ki naj bi vpadli na Dolenjsko in Notranjsko, celo deset tisoč in dvajset tisoč. Morda pa je šlo le za nekaj sto ljudi (Vasko Simoniti, *Turki so v deželi že: turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje 1990, str. 118–119).

De Turcharum Incursione in Vallem Piucam. XDXII.

Turcharum incursionem in vallem Piucam ditionis Lubianae oppidi seu Laibaci, ⁸ horreum quondam marittimis oppidis, scribere breviter institui. Verum ad ipsius cognitionem et intelligentiam, quaedam michi altius repetenda videntur. Potito Aegypti regno Pselimus, ⁹ Turcharum Imperator, domum reversus, nulla alia deinde re gesta, peste e vivis tollitur. Filius ejus, adepto Imperio, continuo lustrato exercitu, stipendium militibus auget, ut sibi eos magis atque magis fideles redderet et promptiores ad bellum, quod jamdiu animo agitabat gerendum; nam vivo patre debellandi Pannoniam provinciam ab eo sibi poposcerat; quam negavit, quoniam de Aegypti regno tunc aquirendo animo versabat. Lustrato igitur, ut supradiximus, exercitu paucos post menses serviam seu Mysiam ¹⁰ versus cum exercitu aggressus est iter, missa prius in Danubium Classe tormentis et comeata affatim onusta. Cum vargo serviam venisset, Belgradum, ¹¹ Regis Hungariae munitissimum et nobile oppidum, oppugnare adorsus est, paucis, que diebus tormentis arce dejecta, turribusque cuniculis evulsis, in deditionem accepit; quo capto, alia oppida ipsius regis, prius longe lateque depopulatis agris, aggressus capit, diripit et intendit: onustoque praeda exercitu domum cum laetitia et immortalis gloria revertitur. Neque admirationi sit Imperatori Turcharum tam prospera omnia contigisse; nam Pannonia nunc regem adolescentem habet, ¹² rei bellicae penitus ignarum et inopem, ipsaque Pannonia pacis diuturnitate facta est imbellis omnino et ignava; nam post Mathiam regem ¹³ nihil unquam memoria dignum gessere Hungari, sed conversationibus et otio tantum sese tradidere. Nono itaque mensem, ut incursionem scribere aggredior, a capto Belgrado, quatuor millia Turcharum, undecimo die mensis Aprilis MDXXII. a salute humani generis, in planiciem quamdam juxta Signiam oppidum post Solis occasum ex Bosina per montes, sylvas, et tramites pene invios pervenere; ibi paucis accensis ignibus, ante lucem illinc recessere, et sequenti die in planitiem oppidi nominati Grubinic pervenere et nocte septem tantum accensis ignibus, ne quantus exercitus esset, ab exploratoribus conspici possit, paucis horis curatis corporibus et equis castra inde movere et nemus nominatum Loss ¹⁴ ingressi lento gradu usque ad meridiem equitavere. Deinde in vallem denominatam Piucam, ¹⁵ ignaram, ut ex captivis cognovere adventus eorum, omnibus pene bonis obundantem, ut quae nullam unquam Turcharum incursionem passa fuerit, descendere. Ibi vallem omnem longe lateque depraedati sunt, nam aurum, argentum, homines et armenta in captivitatem duxere, nonnullis expugnatis oppidis et villis omnibus incensis, ut ex hominibus vix ex decem unus superfuert. Nonnullas etiam Pustoniae ¹⁶ oppidi villas diripuerunt, et incendere, multosque mortales inde in captivitatem duxere. Eandem cladem passa est in nonnullis vicis Goritia ¹⁷ oppidum; mercatores quoque complures, qui Aquileam petebant, in impias eorum manus devenere. Quarto denique die, magno omnibus circumvicinis provinciis incusso timore, fugamque cum rebus suis in tuta loca arripientibus, inde recessere et Bossinam versus petiere, igne, ferro et praeda omnia sternentes; ad quam brevi magna cum laetitia et victoria incolumes pervenere. Cujus praeda magnitudo maximum irritamentum caeteris Turcharum exercitibus erit ad nos in posterum invadendum et depraedandum. Haec depopulatio facta est in odium Germanorum, qui auxilium Hungaris contra Turchas ferunt.

⁸ Ljubljana.

⁹ Selim I. Javuz, turški sultan (1512–1520), je osvojil Sirijo in Egipt. Nasledil ga je Sulejman I. Veličastni, turški sultan (1520–1566).

¹⁰ Srbija, v antiki del province Mezije.

¹¹ Turki so avgusta 1521 zavzeli Beograd.

¹² Ludvik II. iz rodbine Jageloncev, ogrski in češki kralj (1516–1526), je bil rojen leta 1506.

¹³ Matija Korvin, ogrski kralj (1458–1490).

¹⁴ Lož.

¹⁵ Pivka.

¹⁶ Postojna.

¹⁷ Gorica.

Branko Marušič

PRISPEVEK K POZNAVANJU PROBLEMATIKE ITALIJANSKEGA RISORGIMENTA PRI SLOVENCIH

»Kdor torej zasleduje razvoj moralne zgodovine, mu ne more uiti dejstvo, da je Piemont po letu 1848. nadaljeval in hkratu povzel revolucionarno gibanje v Evropi.«

Benedetto Croce¹

Zmotno bi bilo zapisati, da slovenska javnost od srede 19. stoletja dalje ni bila seznanjena s cilji, razvojem in nosilci italijanskega preporodnega gibanja (risorgimento). Slovenski tisk je objavljaval veliko vesti iz italijanskih dežel, zlasti v povezavi z vojnami, ki jih je avstrijska monarhija vodila na Apeninskem polotoku (1848–1849, 1859, 1866) in katerih udeleženci so bili tudi Slovenci. Bralec slovenskih listov v petdesetih, zlasti pa šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja se je mogel razmeroma veliko poučiti o italijanskem preporodnem gibanju. V večji meri so bile le krajše vesti in komentarji. Vsem tem objavam je bila skupna bojazen, da iz risorgimenta ne bi nastala italijanska država, z zaokroževanjem svojega državnega ozemlja zasedla tudi s Slovenci naseljene kraje in območja ob slovensko-romanski jezikovni meji. V taki državni skupnosti pa naj bi Slovencem pretila asimilacija, saj tega niso skrivali predstavniki italijanskega političnega gibanja v avstrijskih deželah že ob dogodkih leta 1848.² Opozarjanje na zahteve, ki bi rušile avstrijski državni prostor in s tem ogrozile obstoj dela slovenskega naroda, je vodilo k izpovedovanju zvestobe Avstriji ob hkratni zahtevi, da se Slovencem prizna enakopraven položaj: »Ravnopravnost slovenskih narodov, zvestih prestolu avstrijskemu, pa bode skala, na kateri se razbije 'znamenje iz Firenze'«.³

Pojavljali pa so se tudi izvirni prispevki, kot je bil opis potovanja po Italiji, napisal ga je tržaški duhovnik Mihael Verne. Čeravno je bilo potovanje opravljeno leta 1847, še pred vojaškimi in političnimi dogodki leta 1848, veje iz opisa nemirno ozračje, ki je tedaj preplavljalo Apeninski polotok, »da se tudi nam terdi, hudi časi bližajo. Lahki se namreč tako gerdo derže in vedejo, kakor de bi hotli vse Nemce (Tedeschi), posebno pa nas Austriane, snesti.«⁴ Tak zapis zagotovo ni mogel iziti v predmarčnem času. Poročanje o italijanskih razmerah je bilo povzeto iz neslovenskega tiska, kot na primer članek o Giuseppeju Mazziniju (iz *Volkshalle*). V njem nepodpisani avtor graja v prvi vrsti Mazzinijevo odpadništvo: »Kako se je tako sprevergel, da ga zdaj mislijo hudobniga duha, kateri je v strah vsih dobrih, kakor šiba sv. cerkve, kakor podžigavec puntov, razdrtij in razdjanj, vsaciga občinskega reda in sleherne Božje in človeške pravice na zemljo veržen; - ta človek, ki bi bil lahko dobronik, podpora in slave Italije, ako bi se bil v dobro obrnil.«⁵ Slovensko časopisje je tudi poročalo o publikacijah, ki so izhajale v Italiji in zagovarjale nove italijanske državne meje v duhu iredentizma. Z italijanskimi zamislami so se ukvarjale predvsem objave o razmerah na Primorskem.

Ker je italijanska preporodna misel ogrožala avstrijske državne interese, ni bila dobro sprejeta med Slovenci. Toda njegova temeljna usmeritev, osvobajanje Italijanov od tuje oblasti, je imelo prvine, v katerih so Slovenci spoznavali tudi njih politični program. Zato so se gesla voditeljev italijanskega preporoda ob koncu šestdesetih let »vžigala tudi srca naših

'mladoslovencev'«,⁶ kar naj bi pokazala članka dr. Valentina Zarnika, objavljena v razponu enega desetletja (1868 in 1878). Zarnik je v začetku leta 1868 za objavo v napovedanem izidu *Slovenskega naroda* namenil serijo prispevkov *Gibanje načela narodnosti posebno z ozirom na slovanska politiko pretekelega leta*. Ker pa se je izid novega časnika za krajši čas oddaljil, je svoje razpravljanje ponudil v objavo *Slovenskemu gospodarju*, kjer je prvi del besedila tudi izšel (6. 2. 1868, šte. 6) in bil nato ponatisnjen v peti številki *Slovenskega naroda* (11. 4. 1868). V tem času je slovensko narodno ozemlje na zahodu že mejilo na italijansko državo in tako se je po tretji italijanski vojni za neodvisnost (1866) ustvarilo novo obdobje razmerja Slovencev do italijanskega preporoda in italijanske države.

V prvem članku se je Zarnik lotil obravnave s prikazom italijanskega preporodnega gibanja in na prvem mestu opozoril na knjigo *La giovine Italia* Giuseppeja Mazzinija, ki naj bi izšla leta 1822.⁷ Zarnik je uvodoma tudi razvil temeljno Mazzinijevo politično misel (»načela narodnosti«), »da v Italiji smejo biti samo Italijani gospodarji, vse drugo mora iti vun z dežele.« Njegov *conditio sine qua non* je bilo »osnažiti Italijo vsakega in tudi naj manjšega in najbolj skritega tujega gospodarstva« in nato uvedba republikanskega vladavine v italijanskih državah.

Zarnik je nato omenil še druge tvorce italijanske zedinjevalne misli, kot so bili še Vincenzo Gioberti, Massimo d'Azeglio in Camillo Cavour; spomnil pa se je tudi na Silvia Pellica. Poznal je Giobertijevo programsko delo *Il primato morale e civile d'Italia* (citira ga kot *Il primato d'Italia*) iz leta 1843. Gioberti je bil zagovornik papeževe vodilne vloge pri zedinjenju Italije ali kakor je Zarnik formuliral Giobertijev program: »Tako si predstavlja Gioberti Italijo zvezano s papežem kakor liberalnim prvosednikom na čelu po priliki v tem smislu kakor je bil Napoleonov načrt italijanske konfederacije pri Villafranki. Na tak način, misli je Gioberti, bi si spet Italija nazaj pridobila duševno prvenstvo vsaj med vsemi katoličani, bila bi v papeževi osebi kot edina zastopana in očarala bi ves za napredeke narodov zavzeti svet, ako bi v tej zvezi vresničila liberalne ideje, razvite v 'Correspondanu,' bivšem katoliškem listu pod L. Filipom v Parizu, vredovanem po grofu Montalembert-u, patru Lacordaire-u in po Andreji Lamennis-u, predno je od katoliške vere odpadel.«⁸

Sledi predstavitev Massima d'Azeglia in Camilla Cavourja, ki sta bila »nekoliko« privrženca Giobertijevih zamisli. D'Azeglio je deloval spocetka predvsem kot književnik in njegovi književni spisi⁹ so imeli v množicah večji odmev kot Mazzinijevi in Giobertijeve politične knjige. Cavourjev program je zmes Mazzinijevih in Giobertijevih zamisli, le da ima pri tem prednost Gioberti. K temu Zarnik dodaja, da smo posledice Cavourjevega nastopa »večidel vsi sami doživeli, da bi o tem kaj več tu pisali. – Za trdno pa smemo reči, da so načelo narodnosti v tej obliki, kakor dan dene 'razsaja' in kakor je videti, da bode še dolgo 'razsajalo', postavili pred svet prvi med vsemi narodi Italijani in to med njimi kakor glavni faktorji: Mazzini, abate Gioberti, Massimo d'Azeglio in ako kakor petega prištejemo Florentinca Guerazzi-ta.¹⁰ – Bili so ti moške v mnogih stvareh zelo različnega mnjenja, ali slagali so se vedno v teh glavnih točkah, 1. da vsak narod ima neoskrunljivo prirojeno pravico na

⁶ Ivan Prijatelj, »Mladoslovenci« in »Mlada Evropa«. Ljubljanski zvon 44/1924, str. 32; Isti, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895*. 3. Ljubljana 1958, str. 15.

⁷ Že ta uvodni podatek je imel dve napaki, saj je Mazzini pričeval deset let kasneje, leta 1832, izdajati revijo in ne knjigo. Revija je imela naslov *La giovine Italia* in podnaslov *Serie di scritti alla condizione politica, morale e letteraria dell'Italia, tendenti alla sua rigenerazione*. Na Zarnikovo pomoto, povzel jo je tudi Ivan Prijatelj, je opozoril Dušan Kermavner (*Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895*. 3. Ljubljana 1958, str. 419-420).

⁸ Dušan Kermavner (*Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895*. 3. Ljubljana 1958, str. 421-428) je opozoril na zmotne Zarnikove in posredno Prijateljve navedbe o vlogi revije *Le Correspondent* ter posameznikov, predstavnikov takojimenovanega katoliškega liberalizma, kot so bili politik in pisatelj grof Charles Montalembert (1810-1870), dominikanski pater in pridigar Henri Lacordaire (1802-1861) ter katoliški ideolog Félicite Robert de Lamennais (1782-1854).

⁹ Zarnik omenja romana *Ettore Fieramosca* (1833; ta roman ima tudi drugačen naslov *La disfida di Barletta*) in *Nicolò de Lapi* (1841). Posebno v drugem, na tem mestu omenjenem romanu, bi besede vojaka, ki je nagovoril množico v srednjeveških Firencah, lahko mutatis mutandis mogli »posebno za nas Slovane porabiti, rekel bi človek skoraj, da je d'Azeglio na nas milil kadar jih je pisal.«

¹⁰ Pisatelj Francesco Domenico Guerazzi (1804-1873) je bil rojen v Livornu.

¹ *Zgodovina Evrope v devetnajstem stoletju*. Ljubljana 1934, str. 179.

² Ivo Juvančič, *Pojav italijanskega iredentizma in vprašanje asimilacije*. V: *Zahodno sosedstvo*. Ljubljana 1996, str. 149-162.

³ *Novice* 4. 10. 1865, šte. 40, str. 323.

⁴ *Novice* 23. 10. 1852, šte. 85, str. 338.

⁵ *Zgodnja danica* 8. 2. 1855, šte. 6, str. 23.

izobraženje in v obče na civilizacijo izpeljano na narodni podlagi v maternem jeziku in 2. da je vsake narod v politični zadevi samo on popolnoma gospodar samega sebe in svoje osode.«¹¹ Med navedenimi je bil po Zarnikovem mnenju najgenijalnejši Cavour, »kajti on je, kakor je vsakemu vrabcu znano naj bolj pripomogel te ideje djansko izvesti.« Poznal je tudi razmere pri Slovanih in o tem je govoril 20. oktobra 1848 v Torinu, v parlamentu piemontskega kraljestva; v tem času je bil še poslanec. Zarnik citira Cavourjevo izjavo v izvirniku in v prevodu: »Biva v deželah avstrijskega cesarstva pleme mnogobrojno, energično, iskreno, ali že mnogo stoletij zatirano, to je pleme slavjansko. To pleme stanuje na celem iztoku cesarstva, počenši od bregov Donave do čeških gor, hoče zadobiti svojo emancipacijo, nazaj si pridobiti svojo narodnost. Njegova stvar je pravična, je plemenita in torej tudi po osodi opredeljena zmagati v prihodnosti, ktera ni več daleč.«¹²

Deset let nato so se ustvarile nove razmere. Leta 1878 je Italija že rešila problem vatikanske države. Balkanska kriza (1877–1878) pa je v tem času vlivala Italiji up, da bo rešila tudi vprašanje svojih vzhodnih in severnih meja (Južna Tirolska). Saj naj bi si te meje zagotovila s pristankom Avstriji, da zasede Bosno, ni pa bila izključena možnost vojne z Avstrijo.¹³ V Italiji se je tedaj močno razširilo iredentistično gibanje z zahtevami po novih mejah italijanske države. Zlasti na Primorskem se je med Slovenci v prvi polovici leta 1878 razvijalo močno protiitalijansko vzdušje, povezano z manifestacijami avstrijskega patriotizma. Očitno je, da sodi v ta čas Zarnikovo predavanje v ljubljanski čitalnici (31. 3. in 7. 4. 1878) o najnovejši zgodovini Italije; pripravili so ga narodnjaki v ciklusu znanstvenih predavanj, posvečenih Narodni šoli.¹⁴ Predavanje z naslovom *O zjedinenji italijanskega naroda* je objavil *Slovenski narod*.¹⁵

Desetletno obdobje pa ne pomeni, da se slovenska javnost ni seznanjala s problematiko dogajanj na Apeninskem polotoku. Tako je smrt dalmatinskega rojaka književnika in politika Niccolò-ja Tommasea (1802–1874) spodbudila v Trstu živečega duhovnika in publicista Ljudevita Vuličevića,¹⁶ da je v *Slovenskem narodu* objavil nekrolog.¹⁷ Objava pa je zgolj nekrološki slavospev Tommasejevemu domoljubju, za njim da jokajo »device dalmatinske« in »hčere Italije.«

Leta 1878 je dunajski *Zvon* prinesel dve razpravi o italijanski problematiki. Že v prvi številki (1. 1. 1878) je Fran Šuklje objavil razpravo *Niccolò Machiavelli in knjiga »Il principe«*.¹⁸ Čeravno se Macchiavelli (1469–1527) bolj posredno veže na italijansko zedinjenje, je pisec razprave ugotavljal: »um njegov je prešnil stoletja; živeč v začetku XVI. veka, mislil je vendar tako žarno in bistro, da je s preroškim glasom svojim rojakom naznanjal pogoje njihovega obstoja, smoter njih teženj: uničenje svetne oblasti papeževe in združenje vsega naroda v eno politično celoto.«¹⁹ Odveč bi bilo poudarjati, da so v citiranih besedah tudi aluzije na slovenske razmere. Zemljepisec, zgodovinar in prevajalec, profesor na državni gimnaziji v Trstu Janez Jesenko je leta 1878 objavljajl v dunajskem *Zvonu*, od 15. aprila dalje, v desetih nadaljevanjih, daljšo razpravo o

književniku, slikarju, politiku in državniku Massimu d'Azegliu (1798–1866).²⁰ Bila je prva predstavitev kakega predstavnika sodobne Italije v slovenski javnosti, do takrat je slovenski tisk vso pozornost namenjal pomembnikom iz starejših obdobj, zlasti slikarjem.

V uvodnih besedah je Jesenko zapisal: »*Alfieri, Foscolo, Manzoni, Grossi, Giusti, Gioberti, Balbo, Colegno i. [n] d. [rugi] slavni možje so vsak na svojem polji delali z vsemi močmi, da bi zatirani narod osvobodili ter mu pripravili veselejšo bodočnost.*« Potem preide na opis d'Azeglievega življenjepisa, a se bolj kot literarnemu posveča njegovemu javnemu delu.²¹ Pri tem je kar navdušujoč, kot da bi želel takratnim slovenskim politikom pokazati, kako naj živijo in delujejo: »*Taki so pervaki pri drugih narodih; le takim delavnim in skož in skož značajnim, prebrisanim in nesebičnim možem pristoji tudi častno ime pervak, ne pa duševnim vešam in publim ropotačem!*«²² Jesenko se je tudi dobro zavedal, da je bil d'Azeglio med voditelji italijanskega zedinjenja, ki mu je bila v največjo napoto Avstrija, saj je vladala nad predeli italijanskega polotoka vse do sredine leta 1866. D'Azeglio je bil od maja 1849 do 1852 predsednik vlade piemontskega kraljestva. Vendar je tudi po tem letu italijansko zedinjenje na avstrijska državna ozemlja na južnem Tirolskem ter v Avstrijskem Primorju in drugo na vzhodnih obalah Jadrana.

Povrnimo se k Zarnikovemu predavanju iz leta 1878, pravzaprav k objavi v *Slovenskem narodu*. Predavanje je razširjeno in posodobljeno besedilo članka v *Slovenskem gospodarju* (1868) oziroma v *Slovenskem narodu* (1868). Svoje poglede na italijanski risorgimento je razširil in jih umestil v dogajanje širšega evropskega prostora. Skiciranje zgodovine italijanskega naroda je bolj poglobljeno, seglo je tudi dlje v zgodovino italijanskega naroda. Kot prvi članek je imelo predavanje veliko namigov na slovenske razmere (»*Zjedinenje Italije je bilo mnogim drugim narodom v izgled.*«). Pri tem je bil Zarnik kritičen do avstrijske politike pred letom 1848 (»*cela Laška je bila takrat infiltrirana z Meternihovim policijskim duhom. Strašna je bila osoda svobodomiselnika, ki je prišel tej policiji v roke!*«), zelo svojevrstna pa je bila njegova previdnost, ko je omenjal razmerja Avstrije do italijanskega problema in Italije tudi v vojnih letih 1859 in 1866. Predstavljanje tvorcev italijanskega preporoda (S. Pellico, G. Mazzini, V. Gioberti, C. Cavour, G. Garibaldi) je bilo obširnejše. Zlasti s simpatijo je govoril o Cavourja in pri tem ni pozabil ponovno omeniti njegovih besed v torinskem parlamentu (20. 10. 1848). O njih je sodil, da so bile preroške. Zarnikovo predavanje ni skoparilo s pohvalo Italiji: »*Nij pa potreba misliti, da si Italijani svojo državo predstavljajo kakor kakešno 'dolino solz', ter so Bog vedi kako nesrečni v njej, in da le po tem brepenijo, kako bi iz te ječe ušli, Italija spada mej najsvobodnejše države tega sveta, vsak se giblje kakor se hoče, liberalci imajo toliko in take pravice kakor klerikalci; piše in govori se, kar se hoče. Še celo kralju se sme javno zabavljati, nikomur ne pride na misel, tožiti koga zastran razžaljenja veličanstva, - na kar se pa z vso oostrostjo gleda, je pa to, da se morajo davki redno uplačevati.*«²³

Tako Zarnikovo slavljenje Italije in njenih zediniteljev pri Slovencih ni moglo biti ravnodušno sprejeto. Predvsem primorski Slovenci, neposredni mejaši, preizkušeni v stoletja trajajočem sožitju, so že od »pomladi narodov« dalje italijanski preporod spremljali z nezaupanjem. Prav zaradi stoletnih sožitvenih izkušenj je tržaški *Slavjanski rodoljub* v svoji drugi številki leta 1849 vest o ustanovitvi društva za italijansko-slovanske povezave naslovil kot *Neumna lesica*. Takega in podobnega pisanja o italijansko-slovenskih odnosih na slovenski strani je veliko. Prav zato je italijanskemu osvobodilnemu gibanju naklonjeno pisanje vzbudilo javne kritike, ne le na Primorskem. To se je pokazalo tudi ob Garibaldijevi smrti (1882). Katoliški/klerikalni *Slovenec* se je čudil slavospevom, ki so izšli v *Slovenskem narodu*: »*More li pošten Slovenec proslavljati tako moža, največjega sovražnika Avstrije in katoliške cerkve?*« Tržaška

²⁰ Massimo d'Azeglio. *Zvon* 1878, str. 119–121, 133–135, 150–152, 162–164, 178–181, 196–199, 212–216, 230–232, 245–249, 262–265.

²¹ Gradivo za sestavo so bili d'Azeglievi spomini (*I miei ricordi*, 1–2, Firenze 1867), zbirka *Scritti postumi* (1871) ter zbirki pisem, ki jih je d'Azeglio pisal soprogi (Milano 1870) ter Giuseppeju Torelliju (1877). D'Azeglieva dela so bila Jesenku očitno dostopna v Trstu.

²² Massimo d'Azeglio. *Zvon* 1878, str. 265.

²³ Miroslav Gorše (*Doktor Valentin Zarnik narodni buditelj, pisatelj in politik*. Ljubljana 1940, str. 70) je to Zarnikovo ugotovitev komentiral: »*To je bila že takrat velika neresnica, dandanes pa je še večja.*«

¹¹ Miroslav Gorše je v svoji monografiji *Doktor Valentin Zarnik narodni buditelj, pisatelj in politik* (Ljubljana 1940, str. 68) menil, da je bil Zarnik lahkoveren, ko je verjel v odkritostrčnost teh besed: »*Kaj ni poznal laške pohlepnosti po slovenski in hrvatski zemlji?*«

¹² Angelo Tamborra (Cavour e Balcani. Roma 1957, str. 51) je omenil, da je bil tedaj Cavour še »navaden poslanec«, da je sočasno govoril »strašni rasni vojniki« (terribile guerra di razza) med slovanstvom in germanstvom in da je vojna proti Avstriji potrebna.

¹³ Luigi Salvatorelli, Sommario della storia d'Italia dai tempi preistorici ai nostri giorni. Torino 1957, str. 554.

¹⁴ Miroslav Gorše, *Doktor Valentin Zarnik narodni buditelj, pisatelj in politik*. Ljubljana 1940, str. 214.

¹⁵ *Slovenski narod* štev. 165–175 in 172–176, 21.–25. 7. in 31. 7.–3. 8. 1878

¹⁶ Vuličevića (1839–1916) so poznali tudi Slovenci predvsem zaradi njegove publikacije *Slavi e Italiani dal Judri al Quarnero*, izšla je v Trstu leta 1877. Slovenska stran je knjigo pozdravila (na primer: *Novice* 8. 5. 1878, str. 149–150), drugače pa Italijani (na primer: *L'Isonzo* 5. 1. 1878, štev. 1). O Vuličeviću tudi: Angelo Tamborra, *Ljudevit Vuličević tra Slavia e Italia*. Roma 1986.

¹⁷ K smrti Nikole Tomaseo. *Slovenski narod* 27. 5. 1874, štev. 118.

¹⁸ Niccolò Machiavelli in knjiga »Il principe«. *Zvon* 1878, str. 7–8, 23–25, 38–42, 56–57, 72–73, 87–89, 102–103.

¹⁹ Prav tam, str. 103.

Edinost je ob Garibaldijevi osebi zapisala, »čemu se čestokrat slavi prvi italijanski republikanec kot najvzornjši ženij.«²⁴

Septembra leta 1878 je bil v Ljubljani proces proti Italijanoma iz Istre Feliceju Bennatiju in Luigiju Quarantottu, obtoženima protidržavne dejavnosti v demonstracijah, ki so tistega leta vznemirjale javnost v Avstrijskem primorju. Branila sta ju dr. Alfonz Moschè in dr. Valentin Zarnik; uspelo jima je, da sta bila obtožena oproščena krivde.²⁵ Zarnik je v zagovoru tudi poudaril, da želi zatiralec narediti Slovence za rablje Italijanov. Očitno je bil Zarnik in krog njegovih somišljenikov zadovoljen z razsodbo. V ljubljanski čitalnici so pripravili sprejem za oba Istrana in njuna zagovornika; pri tem so prepevali Garibaldijevo himno.²⁶ Zarnikova naklonjenost italijanskemu risorgimentu se je tako pokazala tudi kot konkretno dejanje.

²⁴ Dušan Kermavner, *Slovenska politika v letih 1879 do 1895*. Političnogodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848–1895. 5. Opombe. Ljubljana 1966, str. 361.

²⁵ *Novice* 11. 9. 1878, štev. 37, str. 293.

²⁶ Giovanni Quarantotti, Il processo per alto tradimento Benatti–Quarantotto. *La Porta orientale* 9/1939, str. 277–250; Lavo Čermelj, Proces proti italijanskim iredentistom v Ljubljani. *Misel in delo* 5/1939, str. 254–255.

Petra Kolenc

KNJIŽNICA DUNAJSKEGA AKADEMSKEGA DRUŠTVA »SLOVENIJA« MED LETI 1880 IN 1894

»Pet sto let je bilo prešlo ob rojstvu naše 'Slovenije', odkar je prestopil prag dunajske »Alma Rudolphina« prvi slovenski dijak, odkar je zasedel prvi učenjak rodod Slovenec stolico cerkvenega prava na istem vseučilišču. »Črno-tamno je obzorje« naše v teh dolgih petih stoletjih. Malo, malo vemo o teh dobah; imena nekaterih rektorjev, imena nekaterih profesorjev, ustanov – to je do mala vse. In vendar, ni-li ta drobtinica vredna, da jo otmemo pozabe? Saj ž njo pojsanimo ono malce zgodovine slovenstva onih časov, v katerih so še domači vozniki prevažali blago po cesarski cesti od Trsta do Dunaja in prinašali »črnošolcu« na Viden ali Kostanjevico popotnico od očeta in spomin od matere. In že v teh davnih časih je bil izvestno znan mej ljudstvom rek, katerega je zapisal v Martinu Krpanu nepozabni naš Levstik: 'Kdor gre na Dunaj, Pusti naj trebuh zunaj!'« (Vencajz, 1894, str. III). Tako beremo v uvodu knjige, *Spomenica o petindvajsetletnici akad. društva »Slovenija« na Dunaju* (Dunaj, 1894). Njen avtor, »zgodovinar slovenskega študentstva« (SBL, 1932, str. 393), Janko Vencajz v monografiji opiše razvoj visokošolskega študija na Dunaju od njegovih začetkov, ko je Rudolf IV. Habsburški leta 1365 ustanovil »Almo Rudolphino«, visoko dunajsko šolo, vse do predmarčne dobe 1830 in kasnejšega razmaha študirajoče slovenske mladine in njenega društvenega življenja na Dunaju med leti 1848 in 1894. Na tem mestu s pomočjo društvenih listin in zapisnikov oriše 25 let delovanja najpomembnejšega slovenskega študentskega društva na Dunaju, kamor je letno prišlo študirat najmanj 600 slovenskih študentov, med katerimi jih je bila vsaj tretjina aktivno vključena v dunajsko društveno življenje (Vodopivec, 1994). Pregled razvoja društvene knjižnice, ki sledi v nadaljevanju, se tako omejuje na tistih 25 let dela društva, ki ga oriše omenjena *Spomenica* (Vencajz, 1894).

Leta 1880, potem ko je t. i. tretja »Slovenija«¹, društvo slovenskih študentov na Dunaju, delovala sicer prekinjeno od pomladnega leta 1848, kontinuirano pa od leta 1868, je razvoj njenih vsebin pripeljal do tega, da je dne 21. februarja njen zbor sklenil, da se ustanovi knjižnica. V ta namen je bil izvoljen tričlanski pododbor, ki je bil zadolžen za shranjevanje in evidentiranje prvih knjig. Kljub temu, da se je predlagani odbor kmalu razšel, je to dejanje pomenilo začetek načrtovane in jasno zastavljene knjižnične dejavnosti pod okriljem enega najpomembnejših slovanskih društev, ki so na Dunaju nastajala v drugi polovici 19. stoletja. To je bil hkrati tudi čas razcveta in vse večje potrebe širokih slojev po splošni izobrazbi, kulturi in zabavi ter udeležbi v javnem življenju, kar je povzročilo razmah čedalje večjega števila splošnokulturnih, literarnih in poljudnoznanstvenih časopisov, magazinov, informativnih glasil, tedenskih in dnevnikov. Strokovna in znanstvena dognanja pa so vplivala na razvoj strokovnega in znanstvenega časopisja kot trdi Logar v *Uvodu v bibliografijo* (1970). Na vse večje število izdanih knjig in časopisja so se odzivala številna društva, ki so svoje čitalnice obogatila z novimi periodičnimi naslovi in novimi knjigami, iz katerih so se kasneje razvile društvene knjižnice.

Posebej pomembno vlogo je v tem času imela tudi novonastajajoča knjižnica »Slovenije«, ki je na Dunaju začela zbirati pomembne slovenske periodične naslove in pretežno strokovne ter znanstvene knjige. »Koliko pomembe je ta ustanovitev, more oceniti le oni, ki ve, kako se radosti človeku srce, če more v tujini zabavati v družbo svojih sorojakov in zajemati duševne hrane iz slovstva materinega jezika« (Vencajz, 1894, str. 95).

6. marca 1880 je društvo »Slovenija« priredilo »zabaven večer« za vse, ki so sodelovali pri pripravi Prešernove proslave. Njim je bila istočasno namenjena prošnja, ki je vabila, naj podarjajo knjige novi društveni knjižnici (Vencajz, 1894). Ni nam znano, kakšen je bil odziv na

¹ Prvo študentsko društvo na Dunaju z imenom »Slovenija« je nastalo v letu marčne revolucije 1848, vendar je njegovo delo s časom zamrlo, tako je leta 1861 začelo delovati novo društvo z enakim imenom, ki pa je bilo preoblikovano, zato velja leto 1869 za že tretji začetek dunajskega društva »Slovenija«.

prošnjo. Nadaljnje društveno poročilo pa govori o razvijajoči se knjižnični dejavnosti znotraj društva. Že v naslednjih nekaj mesecih je bila pripravljena tudi pravna podlaga delovanja knjižnice in 22. junija 1880 je bil na občnem zboru »Slovenije« sprejet knjižnični red, ki sta ga podpisala tedanji predsednik, študent klasične filologije in slavistike Mihael Zavadlav, in tajnik, študent prava Janko Babnik². S sprejetjem knjižničnega reda je bil hkrati razpuščen dotedanji knjižnični odbor. Če bi bilo društvo »Slovenija« ukinjeno, bi celoten knjižnični fond prešel na »Dramatiško društvo«, prav tako delujoče med slovenskim študenti na Dunaju. Nov red, sestavljen iz 40. točk, je v delovanje društvene knjižnice vnesel veliko novih, mestoma zelo strogih pravil. Ni nam znano, ali so bila pravila o delovanju knjižnice že pred tem tako temeljito podana znotraj ostalih slovenskih čitalnic ali so bila zgolj prevedena po vzoru kakšne od številnih delujočih dunajskih društvenih knjižnic ali pa so bila na novo sestavljena prav ob porajajoči se potrebi in želji po strokovnem delovanju nastajajoče knjižnice. Prav zaradi njihove temeljitosti pa jih lahko štejemo za pomemben doprinos k razvoju slovenskega bibliotekarstva, zato njihovo vsebino oz. vsebino knjižničnega reda objavljamo v celoti brez popravkov, kakor se je v lastnoročnem zapisu ohranila v zapuščini dr. Henrika Tume, ki jo hrani Raziskovalna postaja Nova Gorica ZRC SAZU.

Knjižnični red društva Slovenije !

- S. 1. Knjižnica »Slovenije« je sredstvo za dosego namena S. 1 društvenih pravil označenega, ter je samostojni del društvenega premoženja.
- S. 2. Knjižnica ima se hraniti na stanovanji stalno na Dunaji bivajočega Slovence ali od društva za to najetem stanovanju.
- S. 3. Hranilec knjižnice sme društvu le v obroku dveh mescev svoje stanovanje odpovedati.
- S. 4. Z knjižnico vred imajo se ohranjevati vse knjige i listine spadajoče v arhiv, dalje vse muzikalije i.t.d.
- S. 5. Knjižnica narašča: a) po darilih knjig od udov in neudov; b.) po darilih v gotovini; c) s tem, da se Slovenija vpiše za uda pri raznih literarnih društvih in zavodih.
- S. 6. V katera literarna društva ali zavode se ima Slovenija vpisati, določuje po obstoječem zakladu odbor ali pa na predlog posameznega uda zbor »Slovenije«.
- S. 7. Iz daril v gotovini i drugih denarnih dohodkov ustanovi se knjižnični zaklad, iz katerega se nakupujejo knjige ter pokrivajo stroški knjižničnih potreb (vezanje knjig i.t.d.)
- S. 8. Darila knjižnici imajo se naznanjati po predsedniku i tajniku Slovenije u slovenskem listu s primerno zabvalo
- S. 9. Odbor sprejema ali ne sprejema podarjene knjige brez razlogov.
- S. 10. Doneski za knjižnico oddajajo se denarničarju »Slovenije«, ki ima po izplačanju stroškov za knjižnico ostatek naložiti pri prvi dunajski hranilnici.
- S. 11. Uprava zaklada je dolžnost odbora Slovenije.
- S. 12. Darila knjižnici upisujejo se kronologični v knjigo »Kronika knjižnice Slovenije«.
- S. 13. Vsaka knjiga, brošura, rokopis, zemljevid i.t.d. ki pride v lastnino knj. Slov. ima se takoj zaznamovati z društvenim pečatom.
- S. 14. Knjige, brošure, i.t.d. zabilježujejo se po svojem zadržanju v posebnem zapisniku.
- S. 15. Za izposojevanje knjig služi zapisnik v katerem se zabeležuje 1. tekoča številka, 2.) naslov knjige, 3) lastnoročni podpis onega, ki si je knjigo izposodil, 4.) kedar si je knjigo izposodil, 5) lastnoročni podpis onega, ki je knjigo posodil, 6.) dan vrnitve, 7.) podpis onega, ki je knjigo vrnil, 8.) Prezbilježbe na izposojeno knjigo, 9.) Opombe
- S. 16. Opravila pri knjižnici opravlja arhivar »Slovenije« kot knjižničar. Kot takovemu je njegov samostojen.
- S. 17. Njegov delokrog obsega: a) sprejemanje knjig, b) vodstvo kronike knjižnice društva Slovenije, c) vodstvo zapisnika knjig po zadržanju d) vodstvo zapisnika za izposojevanje knjig

- S. 18. Njegova dolžnost je dalje v zbornik Slovenije naznanjevati čas, kedar se knjige izposojajo. Čas izposojevanja dogovarja vedno s hranilcem knjižnice.
- S. 19. Hranilec knjižnice ima strogo dolžnost skrbnega varuha knjižnice in arhiva.
- S. 20. Ako slučajno arhivar kot knjižničar ne utegne knjižničnih opravil opravljati, nadomestuje ga hranilec knjižnice.
- S. 21. Opaži hranilec kakov nered, ima to takoj odboru »Slovenije« naznaniti slučajno tudi nasvete staviti.
- S. 22. Hranilec knjižnice ima glede knjižnice pravice arhivarja.
- S. 23. Za počitnice ima tajnik v knjižnici ohraniti zapisnik i listine »Slovenije«, arhivar vse muzikalije, ki jih je za časa šolskega leta pri sebi imel in druge v arhive spadajoče stvari.
- S. 24. Kontrolo glede knjižnice imajo oskrbovati revisorji »Slovenije«.
- S. 25. Konec semestra ali na zahtevanje 15 udov v tekočem semestru mora arhivar kot knjižničar poročati o stanju knjižnice.
- S. 26. Pravico izposojevati si knjige imajo vsi udje Slovenije in sicer ne več kot po dve objednem. Vsak se mora skazati z legitimacijskim listom.
- S. 27. Tudi udom drugih slovanskih društev se smejo knjige izposojevati, ali le u slučaju reciprocitete.
- S. 28. Ako si ud drugega društva izposodi knjigo, izkazati se ima z legitimacijskim listom dotičnega društva dalje priložiti od predsednika in tajnika dotičnega društva podpisan list, v katerem se pove, da odbor dotičnega društva prevzame za svojega člana garancijo.
- S. 29. Ta list se dotičniku, ko je knjigo vrnil, ima zopet izročiti.
- S. 30. Znanstvena dela izposojujejo se na jeden mesec, zabavna na 14 dni. Ti obroki se v sili zdaljševajo.
- S. 31. Kdor si ob določenem času obroka ne zdaljša, ali ne vrne knjige, pozivlje se od knjižničarja na lastne stroške in če pojavi ne ustreže v osmih dneh, zgubi po S. 36 pravo izposojevati si knjige za četrt leta.
- S. 32. Za zgubljeno ali poškodovano knjigo povrniti se ima vsa njena vrednost, ki jo najodloči v dvomljivih slučajih odbor. Vsak si torej naj da dostaviti, ako je knjiga poškodovana, ker se na poznejše opomnje ne bode več oziralo.
- S. 33. Izven Dunaja se knjige nemajo izposojevati; kdor pa knjige izven Dunaja domov vzame, a je ne vrne v 14 dneh, plača za vsak dan dva novca kazni.
- S. 34. Če se po knjigi ne poprašuje, sme se ista v nujnih slučajih z dovoljenjem predsednikovim, oziroma podpredsednikovim in tajnikovim izposoditi za naveden čas (SS. 30) tudi izven Dunaja. Dotičnik pa mora naznaniti svoj natančen naslov.
- S. 35. Denarne kazni uporabljajo se v korist knjižnice.
- S. 36. Kdor ne spolnjuje navedenih določil, naznani se takoj odboru, ki mu vzame pravo do izposojevanja knjig za četrt, pol, celo leto. Kdor pa celo izgubljen ali poškodovane knjige ne vrne, javi se koncem polleta slovenskim časnikom ter izgubi pravo do izposojevanja knjig za vselej.
- S. 37. V takih slučajih mora odbor skrbeti za sredstva, kako se ima zgubljena knjiga ali nje vrednost poravnati od sorodnikov dotičnega.
- S. 38. Oziroma v tem knjižničnem redu nedoločenih zadev veljajo določbe pravičnega reda društva Slovenije.
- S. 39. Ako se opreje ta knjižnični red, denete se točki 17 i 18 opravi enega reda ob veljavo.
- S. 40. Ta knjižnični red se napiše ko je bil sprejet v zapisnik ker zadobi takoj veljavo.

Sprejet je bil ta knjižnični red v občnem zboru Slovenije, dne 22. junija 1880.

Zavadlav m. pr.
predsednik

Janko Babnik
m. pr.
tajnik

Da se je društvena knjižnica naglo razvijala, je razvidno tudi iz ohranjenega poročila z dne 15. januarja 1881 »Položenje društva se je v tem boljšalo od dne do dne: knjižnica je rasla vsled obilnih darov od seje do seje za 20 do 40 knjig« (Vencajz, 1894, str. 79). Znotraj društva so se razvijali številni odseki, ki so skrbeli za izpopolnjevanje študentov in strokovna predavanja. Poleg že obstoječega pravnega odseka, so v nadaljnjem razvoju društva delovali še agronomski in

² Kasneje avtor Nemško-slovenske pravne terminologije, ki je leta 1894 izšla na Dunaju.

poljedeljski odsek, kasneje tudi književni odsek. Seveda so vsi odseki hkrati bogatili knjižnico s strokovno literaturo. Društvo vse do tedaj ni imelo svojih prostorov in prav kmalu se je pojavila prostorska stiska tudi s knjižnico, kar so premostili tako, da je Slovenija s 5 gld. postala podpornica češkega dijaškega društva »Akademski spolk« in je tako lahko svoje knjižne omare postavila v čitalnico omenjenega društva. Že naslednje leto, natančneje 14. 1. 1882, je društvo v korist novim pridobitvam društvene knjižnice priredilo Vodnikovo besedo, na katero se je odzvalo veliko število pomembnih članov drugih, predvsem slovanskih društev na Dunaju. Maja istega leta je knjižnica dobila prvi listkovni knjižnični katalog oz. »zapisnik na listkih«, ki ga je sestavil tedanji knjižniški pododsek. Žal pa se kot vir financiranja knjižnice niso obnesle znotraj društva organizirane loterije, ki naj bi knjižnici prinesle lep delež sredstev, saj so tedanje oblasti tovrstno financiranje večkrat prepovedale (Vencajz, 1894).

Stiska s čitalniškim prostorom se je v letu 1882 nadaljevala, »Slovenija« je zato ves čas videla rešitev v snovanju skupnih čitalniških prostorov z drugimi slovanskimi društvi na Dunaju. Spomladi 1883 je prenehalo delovati »Literarno društvo«, ki je takoj ob ukinitvi podarilo svojo knjižnico »Sloveniji«, ki pa se je ves čas soočala s težavami zaradi nepotrjenih pravil delovanja društva. Konec oktobra 1883, ko so bila pravila društva potrjena, je društvo pridobilo številne nove člane, med drugimi tudi tedanjega študenta prava Henrika Tuma. Društvo je bilo ravno tedaj na pravi poti, da ustvari »slovenskemu velikošolcu prav lepo ognjišče in središče: svojelastno čitalnico« (Vencajz, 1894, str. 88). Vztrajno iskanje prostorov se je že v naslednjem mesecu obrestovalo.

Navada že utečenih društev je bila, da se njeni člani zbirajo v kavarni, kjer se je običajno oblikovala srž družabenega življenja. Društvena kavarna je tako postala *Café Tischler*, tu je »Slovenija« začasno nastanila tudi svojo knjižnico in čitalnico, ki je ob koncu leta že prejemale prve periodične liste: *Kres*, *Zvon*, *Pravnik*, *Vienac*, *Slovenski narod*, *Slovan* ter druge tuje periodične naslove, ki so na njen naslov prihajali brezplačno. Številne je motilo, da ima društvo sedež v kavarni, kajti le ta je bila pogosto zbirališče za družbo, ki je potem krokala vso noč. Tudi zaradi tega se je za pridobitev novih prostorov v tistem času močno zanimal Henrik Tuma, ki se je takoj ob prihodu v društvo zavzel za knjižnico: »Ugotovil sem, da ima Slovenija razmeroma bogato knjižnico, pridobljeno večinoma z darovi slovanskih založnikov. Posebno bogato je bila zastopana ruska literatura. Prav mnogo knjig, posebno ruskih, je bilo še nerazrežanih, znamenje, kako malo so slovenski dijaki čitali. Le izjemoma je kdo izmed njih znal čitati cirilico. Uredil sem najprej knjižnico in sčasoma dvignil zanimanje zanj; pričeli so zahajati tudi nečlani. Pridobil sem odbor za prodajo vseh dvojnikov. Razpisali smo dražbo knjig in izkupili precejšnjo vsoto. Precejšen dohodek je dala tudi prireditev Prešernovega večera (Tuma, 1997, str. 123). Njegova zagnanost v društvenem življenju dunajskih Slovencev ga je v letu 1884 pripeljala do funkcije predsednika »Slovenije«. Prav s Tumovo organizacijsko spretnostjo in novo pridobljenimi sredstvi si je društvo kmalu opomoglo. Maja 1884 so ponovno stekli pogovori med »Slovenijo«, »Bukovino« in »Akademskim Spolkom« o zasnovi skupne čitalnice, ki so jo hoteli umakniti iz kavarne. Predlagan je bil najem stanovanja v bližini dunajskega vseučilišča, vendar se ideja ni obnesla zaradi pomanjkanja motivacije in denarnih sredstev (Vencajz, 1894). V začetku leta 1885 je »Slovenija« postala bogatejša še za nov, književni odsek, ki je v društvu skrbel za predavanja, branje in presojanje znanstvenih in leposlovnih del, s posebnim poudarkom na promoviranju slovenskega slovstva. Še v istem letu se je »Slovenija« pogodila z madžarsko »Bukovino« in hrvaškim »Zvonimirom« o skupni uporabi čitalnice. Tedaj je bila po poročilu za knjižnico nabavljena tudi nova čitalniška miza in nekaj držal za časopise. Skrb za knjižnico se je odražala tudi v ukrepu, da nepopolne zbirke knjig prodajo, z izkupičkom pa nabavijo nove, bolj uporabne.

V novem študijskem letu 1885/86 so slovenski študentje na Dunaju dočakali nove, sicer skupne prostore s hrvaškim »Zvonimirjem«, kjer so uredili čitalnico in knjižnico. Obogatitev je knjižnici prinesla tudi izmenjava dvojnikov iz Zvonimirjeve knjižnice. Društvena čitalnica pa je postala kmalu prenatrpana za ves program, ki se je odvijal v društvu, tako so se njegovi člani z »Zvonimirjem«, »Akademskim spolkom« in »Tatranom« ponovno

dogovarjali o najetju večjega stanovanja. K ideji sta kasneje pristopili še slovanski društvi »Zora« in »Ognisko«. Vsi »Jugoslovani« so bili načeloma za skupno stanovanje, ideja pa je zaradi nasprotovanja »Akademskega Spolka« propadla.

Knjižnica »Slovenije« se je v nadaljevanju močno izpopolnila in obogatila, zato so za nemoteno delovanje določili poleg knjižničarja še dva člana društva, ki naj bi uredila knjižnico tekom zimskih počitnic. Tako se je »knjižniški odsek« društva povečal zaradi vse večjih pridobitev knjižnice. Ob ureditvi knjižnice so sklenili, da se vse poljudne knjige ter dvojnike podari (Vencajz, 1894). Književni odsek je še naprej skrbel za širjenje slovanskega slovstva.

Prav knjižnica s čitalnico je bila v tistem času živahno zbirališče na Dunaju študirajočih Slovencev. Sem so prihajale vesti iz domovine, tu so se širile informacije o novih knjigah, vrstila številna predavanja, neformalni pogovori in polemike, ki jih je sprožil odziv na branje slovenskega in tujega časopisa, ki je v čitalnico prihajalo praviloma brezplačno³. Celo čitalniški pododbor se več ni sklical, ker so vsi člani društva sodelovali pri delovanju knjižnice.

21. februarja 1891 je »Slovenija« skupaj z »Akademskim Spolkom« proglasila »vzajemnost v obisku čitalnice in porabi knjižnice obeh društev« (Vencajz, *Spomenica*, str. 117). Poročilo iz 23. maja 1891 pa navaja, da je knjižnica v neredu, zato je bilo potrebno, da jo novi »knjižniški odsek« uredi. Sprejet je bil sklep, »naj se vse nabožne, poljudne in neakademiške knjige porazdeli bralnim društvom na periferiji« (Vencajz, *Spomenica*, str. 118). S tem je bila dokaj jasno nakazana usmeritev društva, ki so mu bile že od samega začetka bližje liberarne misli. Razhajanje članov predvsem v odnosu do političnega dogajanja v domovini je tudi v »Sloveniji« pustilo različno ideološko usmeritev, ki je kasneje rezultirala v leta 1894 ustanovljeni »Danici«, katoliškem društvu slovenskih dunajskih študentov in je bila v veliki meri posledica gmotnega, še zlasti pa ideološkega vpliva iz domovine, ki je pod vodstvom Antona Mahiča zahtevalo organizacijsko in idejno diferenciacijo med študenti.

»Slovenija« je kljub ideološki delitvi še naprej krepila svoje članstvo, kar je bilo zaznati tudi v vse bogatejši ponudbi njene knjižnice, katere fond se je zaradi vsejasnejše politične usmeritve nekoliko spreminjal, žal tudi okrnil. Nekaj strokovnega gradiva je knjižnica tedaj predala novoustanovljenemu tehniškemu klubu in tako postavila podlago za osnovanje nove, strokovne knjižnice. Ob koncu leta je bil sestavljen odsek petorice, ki je poskrbela za neurejeno knjižnico. Tudi odločitev, da si društvu »Slovenija« in »Zvonimir« poiščeta vsako svoje prostore, je dozorevala. Rešitev pa je bilo zaznati šele s prenovljeno podnajemno pogodbo skupnih prostorov. Knjižnica in društvena čitalnica sta bili še naprej vzajemno na voljo vsem članom »Zvonimirja« in »Slovenije«, tudi vsebina njene zbirke se je temu primerno dopolnjevala. Društvi sta se z novim letom 1893 preselili v nove prostore, kjer je za potrebe obeh društev, v treh sobah in potrebnih stranskih prostorih, deloval odbor, bralna ter klubska soba in knjižnica.

Leta 1894 je imela knjižnica »Slovenije« v svoji zbirki že 1497 naslovov v 2223 zvezkih. Iz spodnje tabele je razvidno število knjižnih naslovov po posameznih podočjih. Znotraj društvenega arhiva je bilo poleg navedenega še 45 zapisnikov in številne listine ter 343 muziklij. V društveno knjižnico je prihajalo kar 94 naslovov periodičnega tiska, od tega je 47 pripadalo Sloveniji, enako število »Zvonimirju«.⁴ Med naslovi periodičnih listov je bilo v čitalniškem delu Slovenije 12 dnevnikov⁵, 18 časopisov splošne vsebine⁶ ter 17 časopisov

³ Uredništvo dnevnika *Slovenec*: političnega lista za slovenski narod se je odločilo, da v letu 1886 ne bo več pošiljalo na Dunaj brezplačnega izvoda, nakar je društvo »Slovenija« močno protestiralo. Hkrati pa se je zahvalilo uredniku in izdajatelju *Rimskega katolika*, Antonu Mahniču, za brezplačno pošiljanje omenjenega goriškega časopisa dunajski »Sloveniji«. Le-ta je bil l. 1891 v vse bolj liberalnem vzdušju »Slovenije« izvzet iz nadaljnega naročanja društvene knjižnice. Tudi humoristični list *Brus*, ki je sicer v istem letu nehal izhajati, je bil izločen iz nadaljnega naročanja.

⁴ Med periodiko slednjega so bili večinoma hrvaški časniki in časopisi.

⁵ Poleg *Slovenskega naroda* še ostali večinoma slovanski dnevnik *Hlas Naroda*, *Novoe Vremja* (cir.), *Obzor*, *Parlamentär*, *Politik*, *Ruskaja prjajda* (cir.), *Vaterland*, *Deutsches Volksblatt*, *Fremdenblatt* (Vencajz, 1894)

strokovne vsebine⁷. Stanje društvene knjižnice v letu 1894 veliko pove o postavitvi oz. klasifikaciji knjig znotraj knjižnice, kar je bilo ob 2223 knjižničnih enotah nedvomno potrebno za nemoteno delovanje. Prostori društva so bili slovenskim študentom na voljo cel dan, čemur se je prilagodila tudi knjižnica. Ta je bila odprta vsak dan med 8. in 21. uro. Knjižnica je s selitvijo utrpela številne izgube, nekatere tudi zavestno zaradi jasno nakazane liberarne oz. narodno-napredne usmeritve⁸: »Obrekujoče besede v nekih časnikih so našle pri naših političnih nasprotnikih – žall- le preodprta ušesa; saj je slehernemu »Slovenijanu« le preveč znano, da velja naše društvo v očeh kranjskih in celo mnogih dunajskih klerikalcev za brezverno društvo in marsikatera zbegana slovenska mati se boji, da se jej ljubljani sin akademik ne vsede v ono framasonsko ložo, ki se zove »Slovenija« (Vencajz, 1894, str. 125).

KLASIFIKACIJA	število naslovov
leposlovje	1184
bogoslovje	48
pravoslovje	132
narodno-gospodarstvo	24
modroslovje	26
jezikoslovje	248
naravoslovje	46
zgodovina	245
zdravoslovje	46
raznoterosti	165
skripte	23
zemljevid	36

Število naslovov po posameznih področjih v knjižnici »Slovenije« v letu 1894 (Vencajz, str. 161)

LITERATURA

KRANJEC, Silvo. 1890: Vencajz, Janko. V: *Slovenski biografski leksikon*, 13. zvezek. Ljubljana : SAZU, str. 393

KREMENŠEK, Slavko. 1997: Slovenija. V: *Enciklopedija Slovenije*. 11. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002, str. 379

LOGAR, Janez. 1970: *Uvod v bibliografijo*. Ljubljana: NUK.

TUMA, Henrik. 1997: *Iz mojega življenja: spomini, misli in izpovedi*. Ljubljana: Tuma.

VENCAJZ, Janko. 1894: *Spomenica o petindvajsetletnici akad. Društva »Slovenija« na Dunaji*. V Ljubljani: Akad. društvo Slovenija.

VODOPIVEC, Peter. 1994: Slovenski študentje na Dunaju pred prvo svetovno vojno. V: *Dunaj in Slovenci*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, str. 89-97.

VIR

Knjižnični red društva »Slovenija«, hrani Zapuščina dr. Henrika Tume, Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica.

⁶ Med slovenskimi *Amerikanski Slovenec*, *Dolenjske novice*, *Domovina*, *Edinost*, *Naša sloga*, *Novice*, *Pavliha*, *Rodoljub*, *Slovenski gospodar* in *Slovanski svet*. Med ostalimi slovanskimi časopisi so v čitalnici »Slovenije« bili prisotni tudi *Češka straž*, *Humoristické listy*, *Mir*, *Neven*, *Obchodni Obzor*, nekaj naslovov je bilo tudi italijanskih (*Il Rinnovamento*) ter nemških (*Südsteirische Post*) (Vencajz, 1894).

⁷ Tudi tu veliko slovenskih naslovov *Cvetje*, *Dom in svet*, *Kmetovalec*, *Pedagoška knjižnica*, *Poljedelec*, *Popotnik*, *Slovenski pravnik*, *Učiteljski tovariš*, *Vesna*, *Vrtec*, *Zvon*. Med tujimi strokovnimi časopisi so bili *Der Bautechniker*, *Fremdenzeitung*, *Niva* (cir.), *Nove proudy*, *Oest. Gerichtszeitung*, *Oest. Touristenzeitung*, *Prosvěštnie*, *Römische Jahrbücher*, *S'ever'* (cir.).

⁸ V tistem času je protestno prenehala s prejemanjem vodilnega časnika slovenskega katalocizma *Slovenca*.

Jasna Fakin Bajec

ZAČETKI RAZVOJA TURIZMA NA KRAŠKIH KMETIJAH V OBDOBJU MED PRVO IN DRUGO SVETOVNO VOJNO

Kras je s svojimi naravnimi in kulturnimi posebnostmi od nekdaj privabljal mimoidoče popotnike, znanstvenike, raziskovalce in ljudi, ki so si v mirnih kraških vasicah zaželeli oddiha. S svojimi naravnimi značilnostmi, zlasti s podzemeljskim svetom, je v tujini zaslovel že v 16. stoletju (gl. Shaw, 2000). Kraške jame, udornice, apnenčasta prepustna tla, presihajoče jezero so le del naravnih znamenitosti, za katere so se zanimali že aristokratski znanstveniki, med drugimi tudi Janez Vajkard Valvasor, Baltasar Hacquet, Jožef Anton Nagel, Tobija Gruber in drugi. Z odprtjem podzemeljskih jam širši javnosti pa se na Krasu začne razvijati turistična dejavnost. Prva jama, ki so jo odprli za turizem, je bila Vilenica pri Lipici (1633). Zaradi ugodne lege blizu Trsta in bližnje Lipice je privabljala domačine in tujce. Šele kasnejši sloves Postojnske jame in Škocjanskih jam je zmanjšal zanimanje za Vilenico. Tudi Postojnska jama je bila že dolgo znana, s postavitvijo železniških tirov leta 1872 in električne razsvetljave leta 1884 je imela iz leta v leto več obiskovalcev. K temu je veliko pripomogla tudi ugodna prometna lega v neposredni bližini tržaške ceste, kjer je bilo vedno veliko domačih in tujih popotnikov. Znamenitejše kot Postojnska jama so bile Škocjanske jame (leta 1819 so začeli voditi knjigo obiskovalcev), vendar zelo težko dostopne. Tudi Cerkniško jezero je bilo tedaj za turiste zelo mikavno, saj je bilo najlažje dostopno presihajoče jezero v Evropi. Z obiskovanjem kraških jam se je na Krasu razvijal izletniški turizem, saj se tu ljudje niso zadrževali dalj časa, sčasoma, z razvojem večjih mest v okolici Krasa (Trsta, Tržiča/Monfalcone, Vidma, Benetk in Gorice) pa se poleg izletništva začne še letoviščarski turizem.

Na daljše počitnice so turisti iz večjih mest začeli prihajati v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno, ko je Kras postal del italijanske kraljevine. V večini so na kraško podeželje prihajali manj premožni meščani, ki si razkošnih potovanj z daljšimi letovanji na morju in v zdraviliščih (kot so bili Bled, Rogaška Slatina, Dobrna) niso mogli privoščiti. Zato so se raje odločali za preživljanje počitnic v naravi, daleč od poleti vročega, zatohlega in nezdravega mesta, proč od napornega vsakdanjika v poklicni in javni sferi, skratka preživljali so jih preprosto, a zdravo. Nekateri premožnejši meščani so se na podeželju umaknili v najeto ali lastno podeželsko vilo, medtem ko so se manj premožni meščani odpravili na poletne počitnice k sorodnikom ali prijateljem ali pa so si najeli sobo na podeželskih kmetijah ali v cenejšem gostišču. Zgodovinar Andrej Studen, ki se je ukvarjal z značilnostmi meščanskega turizma, je v razpravi »Iz avanturizma v turizem« takšen tip turizma označil za poletno svežino.¹ V večini so turisti prihajali vsako leto, nekateri so navezali z domačini tesnejše stike. Čas bivanja na podeželju je bil dolg najmanj dva tedna, po možnosti pa mesec ali celo dva. Lahko so na počitnice prihajale le mame z otroki, medtem ko so jih možje obiskovali le konec tedna. Nekateri pa so počitnice omogočili le svojim otrokom in z njimi preživljali le vikende. Poleg meščanov italijanskega rodu, t. i. italijanske gospode, je na počitnice k sorodnikom prihajal tudi proletariat slovenskega rodu, ki se je s podeželja v mesto preselil zaradi stalne službe. Tudi zanj je bilo značilno, da je na podeželje zahajal zaradi slabega ekonomskega položaja, želje po domačnosti in stikih s slovenskim prebivalstvom. Ob nedeljah in večjih praznikih so prihajali tudi enodnevni, izletniški gostje.

O glavnih motivih in vse večjem številu tujkega prometa na Krasu nam nazorno govori tudi dopisnik v časopisu *Edinost* iz leta 1927, ki piše takole: »Na valovitih tleh, po grčih, dolinah in sedlih se belijo kraške vasi. Kot vabljiv svet se zdijo v tem velikem božjem vrtu, ki je močno

¹ V svoji razpravi je avtor na podlagi nemških in avstrijskih zgodovinskih razprav o preživljanju prostega časa meščanov podal nekaj drobcev o potovanjih in začetkih turizma v 19. stoletju na Slovenskem (Studen 1996: 96).

zagrajen in pregraden s kamenjem, a ima tudi svoje zeleno listje, prijazne gozdičke, loge in prijetne doline. Med preprostimi kmečkimi hišami vidiš večje, kjer so trgovine, gostilne, prenočišča, dvorane bivših društev. Latniki ali košata drevesa skrbijo za malo hlada poleti, z oken dehteči nagelj in rožmarin priča o ljubezni naših žen in deklek do cvetja, do lepote, a snaga in čistoča v hiši in okrog nje govori o pridnosti in skrbnosti naših gospodinj. Prijazen nasmeh debelušne, potrpežljive krčmarice, povsod dobro znano vino vabi potnika, izletnika, da pride in se odpočije. Pozimi ni preveč prijetno gori, ker je huda burja, zato pa nam je ta prečisti zrak tem boljši in čistejši poleti. In bolj hladno je kot v mestu. Meščani znajo ceniti vse te dobrrote in hodijo zelo radi na Kras, ven iz tovarniškega, mestnega ozračja, nadihat se svežega zraka, živeti preprosto in enostavno v pristo naravo. Eni gredo na letovišča, drugi, ki imajo manj sredstev ali manj časa, pa si privoščijo vsakonedeljske izlete. Vse polno je po Krasu avtomobilov, motociklov in drugih vozil in peš potnikov. Vendar vsi ti letoviščarji in izletniki ne upoštevajo vseh naših krajev enako. Vsako leto se lahko opazi kaka sprememba. Kraj, ki je bil lansko leto zelo dobro obiskan, je letos zapuščen in obratno. So temu vzrok okoliščine našega značaja krajevnih razmer. Kljub temu pa opazimo neko stabilnost v obiskovanju Komna in okolice, Dutovelj, Tomaja, Opčn, stalno nazvedovanje pa vidimo v Sežani».² Nadalje dopisnik končuje: »Krajevni činitelji in gospodarske dejavnosti morajo posvečati vse več pozornosti tujskemu prometu, saj je zelo važen faktor narodnega gospodarstva, saj na ta način marsikatera lirica pride v roke kmetu.« Iz članka lahko razberemo, da so turisti, ki so svoje počitnice ali izlete preživljali na Krasu, cenili od burje očiščeni zrak, prijazno in zanimivo pokrajino, mir, gostoljubnost in požrtvovalnost domačinov. Poletne dni so preživljali na zraku, se sprehajali in posedali v gozdičkih in na kmečkih vrtovih ter občudovali naravne in kulturne znamenitosti. Na podeželju so si obnovili moči, se telesno in duševno okrepili, pridobili telesno odpornost. Zaradi čistega zraka so na okrevanje prihajali tudi tuberkulozni bolniki. V Komnu je imela protituberkulozna pokrajinska družba iz Gorice dispanzer za zdravljenje in preprečevanje turbekuloznih bolezni. Poleg bolnikov s turbekulozo so prihajale družine s slabokrvnimi in astmatičnimi otroki.

Kraševci so se zavedali, da jim tujski promet prinaša dodatni dobiček, zato so se za turiste zelo trudili. Da bi zadovoljili njihovihte zahteve po oddihu, sprostitvi in zabavi, so poskrbeli za organizirano turistično infrastrukturo (gostinske obrate, trgovsko ponudbo, prenočišča, urejenost sprehajalnih poti itd).

Z razvojem turizma se je povečalo število gostiln, saj v okviru turistične ponudbe igra gostilniška dejavnost eno izmed najpomembnejših vlog. Že staro pravilo je, da je gostilna steber turizma in obenem družbeno ogledalo vsakega kraja. Pogosto je prav od dobre, sloveče gostilne in gostoljubnosti gostilničarja ter gostilničarke odvisen množični turistični obisk. V Komnu je v najbolj cvetočem obdobju turističnega razvoja med prvo in drugo svetovno vojno delovalo kar sedem gostiln. Seveda niso bile vse namenjene le turistom, temveč tudi domačinom, trgovskim potnikom (furmanom), romarjem in drugim. Za turistične gostilne, torej gostilne, kjer so se zadrževali turisti, je bila značilna bogatejša notranja oprema; imele so biljard, telefon, boljše opremljene gostinske objekte, bogatejšo ponudbo žganih alkoholnih pijač itd. V turističnih gostilnah so se gostilničarji trudili za ponudbo okusnejše hrane. Da bi ugajali kulinaričnim okusom turista, so zaposlili tržaške kuharje, skrbeli za kvalitetnejšo družabnost gostov itd. Za razliko od ostalih vaških gostiln so bolj pazili na red in čistočo. Nekatere gostilne so ponujale sobe za prenočitev. Večinoma pa so turisti prebivali pri domačinih – kmetih. Tako se je na Krasu že zelo zgodaj razvil turizem na kmetijah, torej zametek današnjih turističnih kmetij.

Za turizem na kmetijah je značilno, da so kmetje poleg ukvarjanja s kmetijstvom, skrbeli tudi za turiste. V večjih krajih (Komnu, Dutovljah, Štanjelu, Sežani) se je s turizmom ukvarjala skoraj vsaka večja, dobro situirana kmetija. Za oddih na kmetijah so se poleg manj premožnih meščanov in proletariata slovenskega rodu odločale tudi bogatejše družine z majhnimi otroki, saj jim lokacija v gostilni zaradi hrupa ni ustrezala. Da so kmetje lahko

² Kras in tujski promet, v: *Edinost*, 23. 6. 1927, št. 174.

oddali kar največ razpoložljivih sob, so mnogi ponudili tudi svoje spalnice. V turistični sezoni je tako cela družina spala v eni sobi ali pa na podstrešju, v redkih primerih pa tudi na seniku.

Glavni motivi za odločitev za to dejavnost so bili finančnega izvora, saj so bili takratni pogoji za življenje zelo težki. Kmete so poleg vse večjih davkov, ki jih je zahtevala takratna oblast, velikokrat prizadele slabe letine.³ Mnogi niso imeli ne hrane, ne denarja za preživljanje številne družine. Oddajanje sob je kmetom pomenilo dodatno možnost za zaslužek in za izboljšanje gmotnega položaja. Najpogostejši odgovor, zakaj so se odločili za to dejavnost, je bil, da so imeli denar za zimo.

Kmetije, ki so v poletnih časih oddajale svoje sobe, so se delile v tri skupine: kmetije, kjer so domačini oddajali le sobo; kmetije, kjer so imeli turisti v souporabi poleg sobe tudi kuhinjo in možnost uporabe domačih poljskih pridelkov; ter nazadnje kmetije, kjer so turistom ponujali prenočišča in hrano, t. i. penzion. Največ domačinov je oddajalo le sobe.

Sobe so bile opremljene z najnujnejšim inventarjem, ki se med posameznimi oddajalci ni bistveno razlikoval. V sobah so bile zakonska postelja, nočna omarica, v kateri so imeli nočno posodo (*bokal*), na omarici pa nočno lučko, garderobna omara in ponekod majhna mizica in stol. Ker v tistem času še ni bilo kopalnic, je bila v vsaki sobi še posebna toaletna mizica s poličko. Na mizici je bila posoda za umivanje (*kadin*), na spodnji polici pa posoda s čisto vodo (*broka*). Pri premožnejših je bil zgornji del mize prekrit z marmornato ploščo. Ponekod so imele mizice ogledalo. Revne družine pa so namesto opisane mizice imele posebna železna stojala, na katerih je bil ravno tako prostor za »*kadin*«, v spodnjem delu pa za »*broko*«. Premožnejše kmetije so pohištvo za sobe, ki so jih oddajali, kupile pri domačih mizarjih, medtem ko je bila oprema pri revnejših družinah stara in rabljena. Če so lastniki oddali svoje spalnice, je gospodinja omare spraznila in jih pripravila za uporabo gostom. Za higieno v sobah so skrbele domače gospodinje in njihove hčere. Sobo so dnevno pometle, počistile prah in zamenjale vodo. Lesena tla so z vodo očistile le enkrat tedensko.⁴ Rjuhe so zamenjale vsakih štirinajst dni. Poleg pospravljanja sob so gospodinje skrbele tudi za red in čistočo v ostalih prostorih, veliko dela so imele s pranjem perila in likanjem. Možje so skrbeli za urejenost okolice, domačega dvorišča in vrta, kjer so se gostje radi zadrževali ob jutranjih in večernih urah. Nekatere domačije so za počitek gostov na svežem zraku postavile lesene ute.

Domačini so skrbeli za urejenost kraja. Zaradi vse večjega števila turistov so bile vasi lepo urejene in očiščene. Poleg domačinov so za čistočo na glavnih ulicah skrbeli občinski redarji. Gozdna služba pa je urejala sprehajalne poti po okoliških gozdovih in okoli vaških zbiralnikov vode. Postavili so tudi klopi za počitek. Ko so domačini odhajali z živino na njivo in okoliško gmajno, so se glavnim vaškim ulicam, kjer so se zadrževali turisti, raje izogibali in izbirali stranske poti.

Meščani so uživali v naravi, posedali in se sprehajali po okoliških gozdičkih ter se zabavali ob lahkotnih pogovorih. Počitnice so morale biti delovnemu okolju nasproten svet, zato jim je bilo delo in kakršenkoli napor tuj. Vsekakor pa so se srečevali z vaškim načinom življenja, prepletenim s kmečkim delom. Domačini so se za svoje goste trudili in bili pripravljeni izpolniti vsako njihovo željo. Z njimi so poskušali vzpostaviti čim prijetnejše stike, da bi jih obiskali še naslednja leta. Z nekaterimi so vzpostavili zelo domač, prijateljski odnos, ki se je odražal v kasnejšem pogostem celoletnem obiskovanju. Med domačini so se gostov veselili otroci, saj so imeli v tem času več svobode, da niso doma motili tujih obiskovalcev. Ob morebitni najmanjši napaki pa so bili kregani. Tudi redu in čistoči so morali

³ Zaradi kamnite pokrajine so na Krasu neugodni pogoji za kmetijstvo. Poleg nerodovitne zemlje vplivajo na slabe letine še vroča in suha poletja ter mrzle in mokre zime z burjo. Tako se Kraševci v poletnih mesecih pogostokrat soočajo s hudimi sušami, poletnimi točami, spomladi pa z močno burjo, ki uničujejo skoraj ves kmetijski predelek. Ker se je v obravnavanem času večina družin preživljala le s kmetijstvom, so mnogokrat s težavo preživeli zimo.

⁴ Kljub temu, da je bil v tem času v nekaterih vaseh že vodovod, je v poletnih dneh velikokrat primanjkovalo pitne vode. Zaradi tega so z vodo varčevali.

posvečati večjo pozornost. O poletni turistični sezoni v Komnu in trudu domačinov za prijetno bivanje gostov nam poroča dopisnik v časopisu *Edinost* iz leta 1925, ki pravi takole: »Poletna vročina je privabila na osvežujoči kraški zrak in na oddih vse polno letoviščarjev, ki jih tu v Komnu kar mrgoli. Seveda preživijo v večini skoraj ves dan v borovem gozdu Cirje ali pa v Dragi. Ob nastopu mraka pa je res pravi živ-žav, po naši glavni cesti, ko se ti vračajo domov. Do pozne noči se razlega njih razigrano veselje. Po vojski jih menda še ni bilo toliko pri nas. Skoro vse proste sobe po privatnih hišah so že oddane v najem. Vseeno pa bi se dobilo še nekaj prostorov na razpolago. Letoviščarji so po večini italijanske narodnosti. In glej čudo! Nikjer nikake sovražne napetosti med domačini in gosti. Nasprotno: naše ljudstvo gleda vedno, da jim gre kjerkoli le more na roko. Vse to pa, ne samo zaradi prirojenega slovanskega pojma o gostoljubnosti ali zaradi zaslužka, ki so ga deležni le nekateri ali zaradi obzirov do svojega domačega kraja, temveč tudi zaradi miroljubnosti, ki je našemu narodu že prirojena, a spopolnjena tekom časa potom šol, kulturnih društev, raznih kulturnih prireditelj, predavanj, itd.«⁵ Čeprav gre v članku za poudarjanje »pozitivnih« lastnosti slovenskega naroda, lahko iz njega tudi razberemo, da so veliko vlogo pri ozaveščanju ljudi o pomenu turizma opravile šole in tamkajšnja prosvetna društva, ki so s svojimi predavanji poučevala ljudi o pomenu higiene, skrbi za urejenost kraja, o italijanskem jeziku itd.

Gospodinje domačij, ki so gostom nudile uporabo kuhinje, so se z gosti zmenile o času uporabe kuhinjskih prostorov. Navadno so imeli prednost turisti. Za pripravo jedi so lahko uporabljali domače pridelke, kot so bili jajca, mleko, vino, zelenjava in sadje z domačega vrta. Zelenjavo (radič in solato) je očistila domača gospodinja. Ostalo so kupovali v razpoložljivih trgovinah. Nekaj sestavin (sol, sladkor, kava) so prinesli s seboj. Turisti, ki so sami pripravljali hrano, so se večinoma držale svojih kuharskih navad in niso spoznavali kraške kuhinje. Gostje so ponekod domačim otrokom ponujali boljše prehrambene izdelke, ki jih doma niso imeli.

Redke kmetije pa so turistom kuhale. Navadno so gospodinje pripravile jedi iz kraške kuhinje. Turisti so lahko izrazili željo, kaj naj jim pripravijo. Za zajtrk so pili ječmenovo ali pravo kavo z mlekom in jedli kruh z maslom in medom ali marmelado. Za kosilo in večerjo so gospodinje pripravile kokošjo juho ali mineštre, kot so bile: jota iz zelja ali repe, ječmenova kaša, zelenjavna mineštra ali mineštra iz ohrovt (varžot). Poleg tega so pripravile še ocvrtega (pohanega) piščanca in pražen krompir (krompir v kozici) ali sladko zelje (kapuz v kozici), grah ali špinačo. Gospodinje so se za zadovoljitev gostovih želja naučile pripravljati tudi druge jedi, kot so bile bučke v kozici, polnjeni paradižniki, mesne polpete, česar do tedaj niso poznale. Turisti so imeli radi tudi bleke (domače testenine v obliki krpice) z golažem, navadno iz divjega zajca ali govedine. Zelo okusni pa so bili bleki z orehi. Radi so imeli tudi domače rezance s paradižnikovo omako (šalšo), pa zelenjavo; solato ali radič s paradižnikom, kar na Krasu do takrat ni bilo v navadi. Za sladico so gospodinje pripravljale kuhane štruklje, potico, štrudelj iz jabolk ali skute, krompirjeve njoke s slivami ali šnite (rezine kruha, namočene v mleku in jajcu, ocvrte na maslu in potresene s sladkorjem). Sprva so se turisti na kraško hrano stežka privajali. Tako se informatorka iz Tomačevice spominja, da so se turisti čudili mineštri iz ohrovt (varžot), cvrtemu krompirju na maslu in radiču. Dejali so: »Ma qui si mangia come per maiali!« (»Tukaj se je kot pri prašičih!«), ko so pa hrano poskusili, se jim je zdela okusna. Ponekod so jedli skupaj z domačini, sicer pa posebej.

Stalni gostje niso nikoli prišli praznih rok, temveč so vedno prinesli kakšno darilo. Tega so se najbolj razveselili otroci, saj so dobili kakšno igračo, lahko pa je bilo darilo namenjeno gospodinjam.

Na koncu velja izpostaviti, da turizma iz časa med prvo in drugo svetovno vojno nikakor ne moremo primerjati z značilnostmi in pogoji za razvoj današnjega turizma. V omenjenem času so bili turisti zadovoljni že s tem, da so odšli od doma, spoznavali nov kraj in nove ljudi, se sprehajali po svežem zraku, občudovali naravne in kulturne znamenitosti,

obiskovali dobre gostilne. Današnji turist je mnogo bolj zahteven, kritičen, večji potrošnik in želi od turistične ponudbe več različnih aktivnosti, aranžmajev in zanimivosti. Vendar tako, kot je v času med svetovnima vojnama turizem predstavljal pomembno dodatno gospodarsko dejavnost, ki je mnogim Kraševcem omogočala preživetje, bi se tudi danes mnogi Kraševci morali zavedati ekonomskih koristi, ki jih prinaša turizem. Kras ima že iz preteklosti turistični potencial in ne slovi le po kraških jamah in Lipici. Že iz obdobja med prvo in drugo svetovno vojno so bile atraktivne in zanimive tudi manjše kraške vasi s prijaznimi domačini, ki so bili pripravljeni za gosta postoriti marsikaj.

LITERATURA

BOGATAJ Janez, *Naše gostilne: izbranih 52 na Slovenskem*. Ljubljana 1997.

BUDAL Jože... (et. al.), *Komen skozi čas in običaje*. Komen 1997.

CUMIN Gustavo, *Guida della Carsia Giulia*. Trieste 1929.

FAKIN Jasna, Komen – »Kraški Pariz«; *Razvoj turizma v Komnu in okoliških vaseh v času med prvo in drugo svetovno vojno*. Diplomatska naloga, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino in Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Ljubljana 2002.

GUŠTIN GRILANC Vesna, *Je več dnevu ku klobas*. Devin 1998.

KRANJC Andrej... (et. al.), *Kras: pokrajina, življenje, ljudje*. ZRC SAZU. Ljubljana 1999.

LOŽAR Slavka, *Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini*. Novo mesto 1991.

PLANINA Janez, *Ekonomika turizma*. Ljubljana 1964.

RENČELJ Stanko, *Kraška kuhinja*. Ljubljana 1999.

SHAW Trevor R, *Foreign Travellers in the Slovene Karst 1537–1900*, ZRC SAZU, Ljubljana 2000.

STUDEN Andrej, Iz avanturizma v turizem. V: *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*. Zborovanje slovenskih zgodovinarjev 1996 na Bledu, Ljubljana 1996, str. 96–104.

VIRI

Edinost, 1. avgust 1925, št. 180.

Edinost, 23. junij 1927, št. 174.

INFORMATORJI

BOŽEGLAV Branka, Komen, rojena leta 1921, terenski zapisek: leto 2002.

BUDAL Elda, Komen, rojena leta 1937, terenski zapisek: leto 2002.

BUDAL Jože, Komen, rojen leta 1937, terenski zapisek: leto 2002.

GODNIČ Vilma, Komen, rojena leta 1942, terenski zapisek: leto 2002.

JAZBEC Anči, Komen, rojena leta 1924, terenski zapisek: leto 2002.

KOVAČIČ Danilo, Komen, rojen leta 1921, terenski zapisek: leto 2002.

KOVAČIČ Zora, Komen, rojena leta 1926, terenski zapisek: leto 2002.

KUKANJA Nada, Tomačevica rojena leta 1916, terenski zapisek: leto 2002.

PIPAN Jože, Komen, rojen leta 1932, terenski zapisek: leto 2002.

PIPAN Mara, Komen, rojen leta 1936, terenski zapisek: leto 2002.

STRNAD Albert, Komen, rojen leta 1920, terenski zapisek: leto 2002.

STRNAD Pavla, Komen, rojena leta 1926, terenski zapisek: leto 2002.

ZEGA Alojz, Komen, rojen leta 1933, terenski zapisek: leto 2002.

⁵ *Edinost*, 1. 8. 1925, št.180.

Vesna Ličer

ZADNJI VZDIHLJAJ GORIŠKEGA SVILOGOJSTVA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Četudi svilogojstvo na Goriškem po drugi svetovni vojni ni imelo več velikega gospodarskega pomena, je zanimivo za obravnavo, saj v marsičem odslikuje habitus časa. V Jugoslaviji so vzporedno s povojno obnovo izvajali drugo fazo socialistične revolucije, katere težišče je bilo v gospodarstvu. S prvo petletko so predvidevali razvoj industrijskega sektorja, za katerega je bilo treba zagotoviti lastne surovine. Tako je postalo svilogojstvo pomembno za razvoj tekstilne industrije.

Leta 1948 so na Rafutu, nekdanjem predmestju Gorice, ustanovili svilogojno postajo, ki je imela nalogo ponovno obuditi gojenje sviloprejk v Primorju. Konec leta so jo premestili v upravne prostore državnega posestva v Ozeljanu (ARS: t. e. 7). Postaja je do leta 1956 delovala pod okriljem Uprave živinorejske službe Ministrstva za kmetijstvo, potem pa pod Okrajno združeno zvezo s sedežem v Šempetru. Vodja Svilogojne postaje je bil Evgen Mayer, pred tem uslužbenec Okrajnega ljudskega odbora (OLO) Gorica. Po rodu je bil z veleposestva v Ložah in je po vojni živel na Rafutu.¹ Bil je zelo naklonjen socialističnemu sistemu in je v svojih poročilih o delu Ministrstvu za kmetijstvo LRS večkrat namenjal kritiko predvojnemu kapitalističnemu sistemu, ki je dovoljeval špekulacije odkupovalcem svilenih zapredkov na račun kmetov. Po njegovih zapisih so odkupovalci sprva pospeševali produkcijo, ko pa se je ta dvignila, so odkupne postojanke zaprle svoja vrata in kmetje kokonov niso več mogli prodajati (ARS: t. e. 7). Značilnost socialističnega sistema pa je bila, da je država določila enotne prodajne pogoje.

Tesen Mayerjev sodelavec je bil Andrej Mikluž, ki je bil zadolžen za organizacijo svilogojstva na območju Vipavske doline in Krasa. Po drugi vojni je po nalogu OLO Gorica, odseka za kmetijstvo, organiziral drevesnico in trsnico ter postal upravnik državnega posestva v Ozeljanu (Petejan, Silič, Špacapan). Imel je tovrstno znanje in izkušnje iz predvojne obdobja, ko je bil zaposlen kot kmetijski pospeševalec. Po pripovedi njegove hčere, Irene Petejan, rojene Mikluž, je na začetku leta 1947 z družino ilegalno prebegnil iz Sovodenj, iz cone A v cono B in se nastanil v Ozeljanu na Livišču, kjer je bil tudi sedež uprave. Petejanova je bila od februarja 1947 tam zaposlena kot administrativna pomoč, kot je navedla iz svojega dnevnika. Spominjala se je, da je bilo po priključitvi Primorske k Jugoslaviji na državnem posestvu zaposlenih 170 ljudi, ki so se ukvarjali z različnimi kmetijskimi panogami, med drugim tudi s svilogojstvom. Na razpolago je bilo veliko murvinih dreves, tudi novonasajenih. Mayer in Mikluž sta skrbela za organizacijo svilogojstva, vodila izobraževalna srečanja na terenu in tekom sezone obiskovala posamezne rejce. Za slednje je bil zadolžen predvsem Mikluž (Petejan, Silič, Jerončič, Fornazarič), ki je službene poti opravljal najprej s kolesom, nato pa je dobil službeno vozilo – »motorin«. Mayer je imel osebni avto, kar je bila tedaj velika redkost.

Iz arhivskih dokumentov je razvidno, da je bil leta 1949 Mayerju dodeljen še en »kader za pomoč pri organizaciji množične gojitve sviloprejk v slovenskem Primorju«. To je bil Joško Petrovič, rojen leta 1889 v Selu na Krasu, tedaj stanujoč v Medani v Brdih (ARS: t.e. 7). V dopisu Uprave živinorejske službe Ministrstva za kmetijstvo LRS, naslovljenemu na Krajevni ljudski odbor (KLO) Medana, piše, da se je Petrovič ponudil ministrstvu za pomoč pri množičnem gojenju sviloprejk in jih zanima, če je za to sposoben. Odgovor KLO-ja se glasi pritrdilno, četudi omenjajo njegovo politično neprimernost (PANG, Fond KLO Medana: t. e. 3 (a. e. 12)). Petrovič je bil kapelnik že pred vojno in je po vojni po različnih krajih ustanavljal godbe na pihala. Alojz Vuga se spominja kapelnika iz svojega otroštva v Biljani v Brdih, kjer je gojil sviloprejk ter služboval kot poštar. Zaradi njih naj bi imel alergijo, porumenelo kožo. Po

¹ Rafut leta 1952 preimenujejo v Pristavo, slednje poimenovanje najdemo že v franciscejskem katastru.

pripovedi Jožefa Mariniča iz Biljane, s hišne številke 28, kjer se po domače reče Na Župi, so v petdesetih letih v tej vasi »rovnali kavalirje« pri šestih hišah (Arhiv SEM, popisni listi 10/3 1953: 8). Petrovič je bil na začetku petdesetih let v Vrhpolju, kjer je ustanovil »pleh muzike« in edini gojil sviloprejk. Otroci in fantje so mu pomagali nabirati listje z murv, ki so tedaj še rastle ob njivah in na koncu vrst v vinogradih. Svilogojstvo v Vrhpolju so sicer opustili že pred drugo vojno.² Lojze Koren se je Petroviča spominjal z Goč, kjer je prav tako organiziral godbo na pihala.

Anica Kenda, rojena Orešnik, se spominja svilogojstva na kmetijski šoli na državnem posestvu Lože, kjer je bila okrog leta 1952 ali 1953 na obisku z Oddelkom za gospodarstvo OLO Gorica. Kakor je povedala, so gojili sviloprejk v veliki dvorani na lesenih stojalih v nadstropja naloženih z dolgimi lesami. Pokazali so jim, kako jih krmijo z murvinim listjem, pri čemer so sviloprejk ustvarjale značilen hršč.

Septembra leta 1947 je bil v Novem Sadu sestanek svilogojskih strokovnjakov iz vseh zveznih republik, na katerem so določili najnižjo odkupno ceno, in sicer 80 din za kilogram kokonov. Naslednje leto Mayer poroča, da ta cena ni več ustrezna, vendar bo zadnjo besedo dala tekstilna industrija. V poročilu iz leta 1947 navaja število murvinih dreves po *Catasto agrario per la provincia Gorizia* (Kmetijski kataster za Goriško pokrajino) iz leta 1929 – za Brda 6.309, Gorico 25.542, Miren 27.792, Renče 4.048, Komen 798 in Temnico 975 murvinih dreves, vsega skupaj 65.464. Ocenjuje, da so neugodne razmere v predvojnem svilogojstvu, vojna in povojne politične razmere zmanjšali število dreves približno za polovico: »Mnogi nasadi so se uničili, kar je ostalo, je brez vsake nege prepuščeno samo sebi.« Piše tudi, da je kmetom dobro poznano gojenje sviloprejk, »reprodukcijo murvinih dreves pa bi lahko prevzela drevesnica državnega posestva Ozeljan« (ARS: t. e. 7).

Najbližja odvijalnica svile je po drugi vojni ostala v Krminu v Italiji in zato rejci brez najnujnejših tehničnih naprav (Drobež 1955: 4). V preteklih zgodovinskih obdobjih je bilo očitno, da so med drugim tudi odvijalnice pogojevale obstoj svilogojstva. Slovenski del Goriške je ostal tudi brez sušilnic za kokone, ki so bile nameščene v Krminu/Cormons, Fari/Farra d'Isonzo in v Červinjanu/Cervignano ter brez »tam ustanovljenih vzornih vališč za seme sviloprejk« (ARS: t. e. 7). Jajčeca sviloprejk je Svilogojna postaja uvažala iz Italije. Do leta 1952 so ga rejci naročali preko KLO-jev, nato preko zadrug, kjer so prejeli tudi navodila za rejo. To so potrebovali le začetniki, ne pa tiste družine, v katerih je bilo svilogojstvo tradicija. Mayer se je zglasil po zadrugah in na osnovnih šolah, da bi spodbudil odrasle in otroke za panogo. Propagando je delal posebno po šolah tako imenovanih svilogojskih KLO-jev.

Za prvo leto svilogojstva na Goriškem, leto 1949, je Mayer na osnovi izračuna razpoložljivih murvinih dreves najprej predvidel 100 unč sviloprejkinega »semena« – izvaljenih gosenic, za celotno Slovensko primorje, to število pa je naknadno zmanjšal. Zapisal je, da se zmanjšuje število murv, njihova razstresenost in oddaljenost pa ne dopuščata racionalnega izkoriščanja. Še po drugi svetovni vojni so za merjenje količine sviloprejk uporabljali staro mersko enoto unčo. V eni unči je bilo 40.000 do 50.000 jajčec oziroma t. i. »semena«. Srednje velik rejec si je lahko privoščil eno unčo »semena«, ki je leta 1952 dala v povprečju 68 kg svilenih zapredkov. Leta 1953 se je donos kokonov na unčo »semena« dvignil na približno 70 kg (Drobež 1954: 10).

Iz pripovedi informatorjev povzemam, da so svilogojci iz goriške okolice, Soške doline in Brd dostavljali pridelek svilenih kokonov najprej na Rafut (Jerončič), nato pa v kmetijsko zadrugo v Šempeter (Silič, Jerončič, Fornazarič, Valentincič). Na Krasu so jih zbirali v Kostanjevici (Lozej), srednja Vipavska dolina pa je imela zbirno bazo v Ajdovščini. Prvotno določena rajonizacija z zbirnimi bazami (ARS: t. e. 7) se očitno ni obnesla in svilogojci so bili primorani tovoriti svoj pridelek iz oddaljenih krajev, kar je najverjetneje še zaviralo razmah svilogojstva.

² Informacije mi je po pripovedi svojega očeta posredovala Tomažičeva.

Svilogojstvo so spodbujali predvsem v ravninskem predelu, kjer spomladanski mraz preprečuje razvoj sadjarstva in vinogradništva, in sicer v spodnji Vipavski dolini – v Renčah, Biljah, Mirnu, Vrtojbi ter v ožji okolici Nove Gorice do Šempasa, Črnič in Batuj. Izrazite vinogradniške in sadjarske okoliše so iz tega izključili, kajti svilogojstvo bi oviralo delo v teh panogah, predvsem intenzivno spomladansko škropljenje trt in nabiranje češenj. Mayer je ugotavljal, da je za svilogojstvo zelo primeren Kras, kjer bi murva v boljših legah lahko služila tudi za pogozdovanje. Prav tako je zagovarjal prednost murvinih zaščitnih pasov proti burji pred topolovimi. Ugodni pogoji za razvoj svilogojstva so bili po njegovem mnenju tudi v južnih pobočjih in dolinah pod Ligom in Kambreškim. Murva je namreč odporna proti suši, toči in mrazu ter primerna za pogozdovanje območja s tanko plastjo rodovitne zemlje. Mayer v svojem pisanju izpostavlja izredno prilagodljivost murve na različne pogoje rasti, in sicer da murva uspeva kot srednje visoko, ali nizko drevo, kot ograja, ali v obliki strnjenega nasada. Pravi, da je v zadnjem času zelo napredovala proizvodnja umetne svile, vendar še zdaleč ni dosegla tiste kakovosti, da bi zmogla izpodriniti naravno. Poudarja izredno uporabnost naravne svile kot izolacijskega materiala v elektrotehniki, lahkega materiala za aeronavtiko (za padala) ter kot prijetnega in toplega oblačila. Omenja tudi uporabnost svilenih odpadkov – »falope«, kar so dvojniki, poškodovani kokoni ter notranji svileni ostanek kokona. Iz tega lahko nastane »svila, tekstil za široko potrošnjo delavskega ljudstva«. Tako argumentira smotrnost spodbujanja svilogojstva in plasiranja svile na jugoslovansko tržišče (ARS: t. e. 7).

Svilogojska postaja je oktobra 1948 pooblastila svilogojske KLO-je, da podajo poročilo o stanju murv na njihovem območju. V nadaljevanju omenjam posamezne zapise, ki se nahajajo v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici. Iz Plav je prišlo sporočilo, da teh dreves na njihovem ozemlju ne beležijo. Mayer je zagrozil, naj ponovno preverijo in sporočijo obstoječe stanje, sicer se bodo prišli sami prepričati (PANG, Fond KLO Vojsčica: t. e. 2 (a. e. 10), I/19–209). Očitno mu je bilo znano, da to ne ustreza dejanskemu stanju. Murve v Plavah so tedaj resnično še obstajale. Inga Miklavčič Brezigar se iz svojih otroških dni spominja murv ob cesti iz Plav v Ložice in pred posameznimi hišami v vasi. Kakor je povedala so med leti 1958 in 1960 predvsem otroci, pa tudi njihovi starši, gojili sviloprejk.

Na območju KLO Vojsčica so zabeležili 213 murv. Spomladi leta 1949 je ta KLO naročil na »Svilogojstvo, Gorica = Šempeter (Državna vrtnarija)« 3 unče izvaljenih gosenic. Od tega kar 2 za KLO Vojsčica, preostalo za tri rejce – za Franca Zavatlala na hišni številki 62 pol unče, za Ivana Rogeljo na številki 49 ¼ unče, enako tudi za Franca Jurna na številki 53. Iste jeseni so naročili gosenice za naslednjo pomlad in sicer 4 unče za KLO in dva rejca – Franca Zavatlala in Ivana Rogeljo, ki sta naročila vsak po pol unče. Kot je navedeno, je tudi spomladi leta 1950 svilogojska postaja še sprejemala naročila za sviloprejk.

Aprila 1950 je Poverjeništvo za kmetijstvo OLO Gorica od KLO-jev zahteval natančen popis murv po lastnikih. KLO Vojsčica je izdelal seznam, iz katerega je razvidno, da je imel največ murv v Vojsčici, 40, Franc Zavatlal, 25 Franc Juren, 16 murv Jožef Masten s številke 60, 15 Jožef Štolfa s številke 17. Po 10 murv so imeli Ivan Rogelja, Miroslav Pahor s številke 29 in Ivan Spačal s številke 13, po 7 murv Karel Lozej s številke 15 in Miroslav Pirc s številke 23, po 6 murv Alojz Milanič s številke 64 in Jožef Spačal s številke 67, ostali lastniki so imeli po 5 murv in manj. Zabeležili so skupaj 41 lastnikov in 231 murv (PANG Fond KLO Vojsčica: t. e. 2 (a. e. 10), I/22-597, I/10-208). KLO Ajševica je javil, da na njihovem območju beležijo le pet posameznih dreves (PANG Fond KLO Ajševica 1944-52: t. e. 1 (a. e. 10), 423), kar pa tudi ni ustrezalo dejanskemu stanju (Špacapan).

Vendar so nekateri lastniki po drugi svetovni vojni sekali murve, ker že več let niso gojili sviloprejk in jih tudi niso več želeli gojiti. Les so uporabili za kurjavo, ki je je primanjkovalo posebno v ravnini. Oblastni ljudski odbor (ObLO) za goriško oblast v Postojni je dal navodilo Okrajnemu izvršnemu odboru (OIO) Gorica, ki je nato februarja 1950 pozval vse KLO-je, naj obvestijo kmetovalce »na krajevno običajen način, naj prenehajo s tem početjem, v obratnem slučaju bomo kršilce klicali na odgovornost« (PANG, Fond OLO Gorica: t. e. 116/1,

602/2). Na ta dopis se je oglasil KLO Srednji Lokovec, da na njihovem območju »murovna ne uspeva« (PANG, Fond OLO Gorica: t. e. 116/1, 602/3). Leta 1950 je OIO Gorica poročal Ministrstvu za kmetijstvo LRS, da so na njegovem območju našeli 6.029 murv, od tega 5.200 dobro razvitih. Omenja tudi, da v ravnini murve povsod dobro uspevajo (PANG, Fond OLO Gorica: t. e. 116/3, 1409/4). Leta 1952 je ministrstvo izdalo odločbo o zaščiti murvinih nasadov.

V prvem letu gojenja sviloprejk so največ svilenih zapredkov pridelali na Krasu, sledilo je nižinsko območje Goriške – KLO-ji Vrtojba, Miren, Bilje in Renče, na tretjem mestu pa je bil severovzhodni del goriške okolice – KLO-ji Solkan, Kromberk (krajci Kromberk, Loke, delno Ajševica), Šempas, Črniče in Batuje. Zapisali so, da so v tolminskem rajonu v tem letu gojili sorazmerno malo sviloprejk, četudi je ta predel tako kot kraški primeren za svilogojstvo. Celotna produkcija kokonov v goriškem, sežanskem in tolminskem okraju je leta 1949 znašala 1.065,80 kg. Sviloprejk je vzgojilo 34 podjetij, zadrug, ustanov in dvajset posameznikov. Za sušenje so improvizirali lesno sušilnico v tovarni pohištva LIPA v Ajdovščini, zasilno skladišče pa v tamkajšnji osnovni šoli. Enajst zabojev z neto težo 497 kg sušenih kokonov so odpremili v odvijalnico v Novi Sad, v Preduzeče vojvodanske industrije svile (ARS: t. e. 7). Na začetku avgusta tega leta je Mayer naslovil dopis na vse KLO-je, kjer med drugim piše naj obvestijo svilogojce, da se bo izplačevanje nekoliko zavleklo, ker bodo »nakažali svilogojcem tudi tekstilno blago«.

Poverjeništvo za kmetijstvo pri OIO Gorica je leta 1950 sestavilo dopis z okrožnico Tekstilne tovarne Ajdovščina, v kateri piše, da morajo lastniki murv, ki ne gojijo sviloprejk, dati drugim na razpolago murvino listje. Cena za kilogram listja z enoletnimi šibami znaša 0,50 din. Navajajo cene za kokone glede na uredbo – za kokone prve kakovosti 100 din, druge 60 din in tretje 7 din za kilogram. Pišejo tudi, da bo tovarna za bone nudila tekstilno blago. V zaključku okrožnice je poziv »vsem masovnim organizacijam« naj pomagajo svilogojcem, »da bo proizvodnja čim večja. Čim večja je proizvodnja surovine, tem cenejši postane končni produkt. Tekmujmo za čimvečjo proizvodnjo!« (PANG, Fond OLO Gorica: t. e. 116/2, 1404/1).

Drobež v tem času piše za časopis *Ljudska pravica*, da so pogoji za svilogojstvo v goriškem, tolminskem in še posebno sežanskem okraju primerljivi s pogoji v Makedoniji in celo boljši kot v Srbiji in Vojvodini. Od več kot 100.000 dreves v Slovenskem primorju leta 1933 je po drugi svetovni vojni ostalo 22.810 dreves. V nadaljevanju članka navaja tudi, da naj bi bili zapredki iz Slovenskega primorja za 40 odstotkov kakovostnejši od tistih iz Srbije in Vojvodine. Drobež mi je povedal, da je imel z Mayerjem dolge in zanimive pogovore o svilogojstvu. Iz povedanega lahko domnevamo, da je bil Mayer njegov edini informator. Ker so tovrstni članki v *Ljudski pravici* pisani tudi v propagandne namene bi bil potreben kritičen pretres njihove vsebine. Dalje piše Drobež, da je leta 1952 100 unč »semena« dalo okrog 6.800 kg kokonov, za leto 1953 pa pravi samo, da zaradi slabega vremena ni bila najboljša letina, a so rejci kljub vsemu dosegli 70 kg svilenih zapredkov na unčo sviloprejk. Preveč dežja in slabo letino v letu 1953, ko je potekalo delo Orlove terenske ekipe³ v Brdih, omenja tudi Marinič iz Biljane. Drobež piše dalje, pri čemer očitno povzema navedbe Mayerja, da naj bi s svilogojstvom omogočili zaposlovanje prebivalstva, posebno žensk, v gospodarsko pasivnih krajih in tako izboljšali življenjske pogoje prebivalcev Krasa in predalpskega območja Goriške. Za hitrejši razvoj svilogojstva na Goriškem bi bil potreben inštitut, ki bi skrbel za preprečevanje bolezni sviloprejk. Potrebovali bi manjši laboratorij in drevesnico za poskuse, poleg tega hladilnik za prezimovanje »semena«, sušilnico in odvijalnik za kokone itd. (Drobež 1954: 10).

V tem času so morali lastniki murv, v primeru ko niso gojili sviloprejk, dati listje na razpolago svilogojcem. To se je uveljavilo kot splošno sprejeto pravilo (Černe, Silič). Svilogojstva so se lotevali tudi tisti, ki niso imeli svojih murv in so morali ponje več kilometrov stran. Viktor Černe iz Prvačine je dejal, da je bilo tedaj veliko sviloprejk in malo murv, zato so

³ Terenske ekipe Slovenskega etnografskega muzeja pod vodstvom ravnatelja Borisa Orla.

Kraševci prihajali ponje v Vipavsko dolino, tudi pred njihovo hišo, kjer je rastlo sedem murv: »*Je bilo pod mus* (obvezno) – *če si jih imel, si jih moral dat.*« Nato jih je oče posekal in na njihovo mesto zasadil fige.

Kdor je imel svoje murve, je bilo zaželeno, da je gojil tudi sviloprejke. Zanimiva je bila reakcija neke žene na Krasu, ko jo je njena sosedka, s katero sem se pred tem pogovarjala o svilogojstvu, poklicala, naj pride zaradi sviloprejk. Odgovorila je približno takole: *Ne, ne bom jih vzela.* Odreagirala je s spominom in čustvom, ki ga je ohranila iz svojega otroštva. Ko je prišla bliže, je tudi sama potrdila mojo domnevo. Mislila je, da še vedno ponujajo sviloprejke. Morda je njeno reakcijo spodbudil tudi čas mojega obiska, to je bilo v maju, ko so navadno delili jajčeca sviloprejk.

Prebivalstvo je doživelo povojno kmetijsko politiko tudi kot vsiljevanje novega sistema, diktature. Postopoma je država organizirala zadruga in obvezno združeno delo. Leta 1947 je predstavnik ljudske oblasti v uvodnem govoru skupščine Okrajne združne zveze Gorica povedal tudi, da morajo zadruga postati središče gospodarskega življenja na vasi (PANG, Fond Okrajne združne zveze Gorica: t.e. 1, 64/47–10). Kmetje so bili prisiljeni delati skupaj pri različnih kmetijskih opravilih pri posameznih kmetih. To je trajalo samo nekaj let (Peršič, Špacapan, Piculin). Obremenjeni so bili tudi z obveznimi oddajami in visoki davki, ki so se v petdesetih letih znižali, kasneje pa so jih v hribovitih predelih celo ukinili.

V začetku šestdesetih let je svilogojstvo začelo zamirati in zadnji odkup zapredkov naj bi bil leta 1965. Od tedaj je začela povsem zamirati tudi kultura murve. Ljudje so povedali, da so se malo pred tem v Italiji začele pojavljati »najlon« srajce, v katerih pa koža ni dihala (Furlan, Silič, Jerončič). Prav tako so se tedaj začeli ljudje množično zaposlovati v tovarnah. Od šestdesetih let dalje so kmetje posodabljali obdelovalne površine, stanovanjske in gospodarske objekte. Največji donos je prinašalo vinogradništvo in sadjarstvo. Z intenzivnim obnavljanjem zemljišč ter širjenjem vinogradov in sadovnjakov v ravnini se je spremenila podoba kulturne krajine. V dobrobit drugim kulturam so izsekavali murvine nasade. V sedemdesetih. letih so kmetje množično obnavljali kmetije, rigolali zemljo, tudi v ravnini nasadili vinograde in sadovnjake ter močno spremenili izgled polj. Kmetijska gospodarstva so se posvetila predvsem živinoreji, vinogradništvu in vinarstvu, sadjarstvu, gojenju krompirja in vrtnarstvu. Svilogojstvo kot postranska kmetijska panoga tudi za kmete, ki so se začeli specializirati, ni bila več finančno zanimiva.

LITERATURA IN VIRI

Arhiv Republike Slovenije. Svilogojstvo; Fond Ministrstva za kmetijstvo, t. e. 7.
 Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja. 1953. Obrt in rokodelstvo – svilarstvo; Orlove terenske ekipe, popisni listi 10/3.
 Drobež, Marijan. 20. marec 1954. Za razvoj svilogojstva v Slovenskem Primorju; Ljudska pravica – Borba, 10. Ljubljana.
 Drobež, Marijan. 14. april 1955. Svilogojstvo na Primorskem pred desetletji in sedaj; Ljudska pravica – Borba, 4. Ljubljana.
 Pokrajinski arhiv v Novi Gorici. Fond KLO Ajševica, fond KLO Avče, fond KLO Branik, fond KLO Kal nad Kanalom, fond KLO Kostanjevica, fond KLO Medana, fond KLO Opatje Selo, fond KLO Vojščica, fond KLO Zalošče.
 Pokrajinski arhiv v Novi Gorici. 1950. Okrajni ljudski odbor Gorica, t. e. 116/1, 2, 3. Fond OLO Gorica.

INFORMATORJI

Viktor Černe, roj. 1938, Prvačina; T. z. 2. julij 2003
 Savel Fornazarič, roj. 1927 – um. 2006, Vogrsko (Jazbine); Terenski zapiski (T. z.) 12. december 2003

Rastislav Furlan, roj. 1937, Potoče; T. z. 2. april 2003
 Franc Jerončič, roj. 1923 v Kostanjevici, Lig (zaselek Melinki); T. z. 3. julij 2003
 Anica Kenda, roj. Orešnik 1934 v Polzeli, Čezsoča; T. z. 10. marec 2004
 Lojze Koren, roj. 1934, Budanje; T. z. 28. april 2004
 Jožef Lozej, roj. 1922 v Ivanjem Gradu; T. z. 3. junij 2004
 Inga Miklavčič Brezigar, roj. 1952, Opatija; T. z.
 Irena Petejan, roj. Mikluž 1926 v Sovodnjah, Nova Gorica; T. z. 16. julij 2003
 Adolf Peršič, roj. 1923 – um. 2005, Vitovlje (zaselek Užiče); T. z. 12. november 2003
 Danilo Piculin, roj. 1924, Golo Brdo; T. z. 17. avgust 2004
 Slavko Silič, roj. 1919, Orehovlje; T. z. 25. november 2003
 Aleksander Špacapan, roj. 1934, Ajševica; T. z. 18. marec 2004, 14. junij 2004
 Jožica Valentinčič, roj. Berlot 1927 v Morskem, Kanal; T. z. 14. november 2003, telefonski pogovor 11. december 2003

Katja Jerman

O NEIZPOSTAVLJENIH TEMAH OB NASTANKU NOVE GORICE

Na vsak preučevani proces, dogodek ali skupino je potrebno gledati kot na večplastno strukturo. In ravno zaradi te večplastnosti se ne smemo opreti le na uradne zabeleške, ki jim lahko sledimo v pisanih ali posnetih virih, temveč se moramo zavedati, da so pomembne vse zgodbe, ki jih lahko zasledimo znotraj neke skupnosti. Čeprav te izpovedi niso nujno zapisane, pa so vsekakor relevantne, saj posamezniki s svojimi osebnimi zgodbami, izkušnjami, odločitvami in strategijami preživetja prav tako vplivajo na družbene interakcije v prostoru.

Menim, da pri raziskovanju procesa nastajanja mesta ravno način, kako in na kakšen način se prostora spominjamo, odigra pomembno vlogo, saj posameznik svoje individualne spomine na prostor velikokrat prepleta in veže s političnimi, ekonomskimi in družbenimi dogodki in spremembami. In ravno ti spomini so nepogrešljivi pri navezovanju posameznika na prostor, pri čemer gre za proces, kjer se širši *prostor* spreminja v bolj znani *kraj* (Setha M. Low 2003).

Tudi v novem urbanem okolju, kot je Nova Gorica, moramo zbirati in upoštevati spomine staroselcev, ki so prostor naseljevali pred začetki urbanizacije prostora, kot tudi tistih, ki so bili v mesto priseljeni kasneje, saj oboji razvijajo svojevrsten občutek navezave na mesto in vsak ima tako relevanten občutek pripadanja mestu. Ta vpletanja posameznika v družbeno okolje Margaret Rodman opisuje kot večglasnost skupine oziroma prostora (Rodman 2003: 208).

Poleg procesa memoriziranja kraja, ki se prične ob umestitvi posameznika v mesto, pa moramo biti pozorni še na en proces, in sicer na proces pozabljanja (Halbswachs 2001). Proces pozabljanja je po eni strani konstitutiven za spomin, saj reducira podatke glede na njihovo uporabnost, po drugi strani pa je pozabljanje lahko voden preko različnih političnih instrumentov, ki lahko delujejo v prid vladajoče ideologije. In ta razkorak med osebnimi izkušnjami in prevlado uradne verzije zgodovine je po mojem mnenju ravno na primeru Nove Gorice lepo viden.

Namen tega besedila je opozoriti na posamezne dogodke in doživljanja ob nastanku Nove Gorice in tako zgodbi o razvoju mesta dodati podatke, ki v dosedanjem prikazovanju začetkov Nove Gorice niso bili izpostavljeni.

Dejstvo je, da je socializem, prakticiran kot edina dovoljena opcija politične ureditve v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni, močno promoviral ideje uniformiranosti in enakosti v družbenem smislu ter tudi močno vplival na vse sfere življenja prebivalcev. Pri tem so bili mediji, v mislih imam predvsem tiskane medije, glavni glasniki in razširjevalci povojne ideje o razvoju, obnovi, napredku in delavnosti. Prav pomembnost teh idej je presegala v novicah o gradnji Nove Gorice že takoj po tem, ko so sklepi Pariške mirovne konference stopili v veljavo¹. Mesto se je v tiskanih medijih in na različnih političnih in družabnih shodih predstavljalo kot »najzahodnejši svetilnik naše države, ki bo naše delovno ljudstvo opozarjal na nevarnost reakcionarnega zapada. Nova Gorica mora postati simbol delovnega ljudstva, in izraz enotnosti naših narodov! Nova Gorica bo cvetoči vrt novih poslopij, bo novi Beograd v malem. /.../ kot bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov!« (Nova Gorica, 11. 6. 1948: 1). Ena izmed vodilnih idej napredka je bila tudi, da je potrebno vse zgraditi na novo. Pravzaprav pa se je velikokrat zanemarjalo dejstvo, da prostor, na katerem je kasneje zrasla Nova Gorica, ni bil prazen. Po določitvi meje je na

¹ Polemike o točnem datumu sklepa o gradnji Nove Gorice še niso rešene, saj se ključni dokument še ni našel. Zgodovinarica Dragica Ukmar je v svoji raziskavi o nastanku Nove Gorice opozorila na sejo v Ajdovščini z dne 26. 11. 1946, kjer je »bilo na dnevnem redu med drugim tudi sprejetje načrta investicijskih del pokrajinskega značaja in kejer je republiška investicija predvidela povezavo Soške doline z južnim Krasom, pokrajinska investicija pa gradnjo upravnega centra za goriško območje« (Ukmar 1993: 20). Uradno se je ime Nova Gorica pojavilo šele 7. 11. 1949 z Ukazom prezidija LRS.

današnji slovenski strani ostalo naselje železničarskih blokov, ostanki pokopališča, opekarna, imenovana Frnaža, kmetije, polja, travniki, ki so bili v lasti domačinov in deloma tudi v lasti frančiškanske skupnosti s Svete gore. Glede na arhivske vire je posest jezuitske skupnosti prišla pod proces nacionalizacije decembra 1946, vendar pa se je nacionalizacija glede na to, da meja še ni bila trdno določena, začela izvajati šele novembra 1947. Po *Temeljnem zakonu o razlastitvi* (Uradni list FLRJ 28/47), ki je začel veljati 1. aprila 1947, so bili lastniki zemljišč, ki so bila določena za razlastitev, upravičeni do denarnega nadomestila. V praksi so bila za izvajanje tega zakona poverjena regionalna sodišča, ki so določala tudi cenilce zemljišč. Zemljišča, ki so bila v postopku nacionalizacije, so bila v veliko primerih neprimerno ocenjena, kar dokazujejo razlike pri ocenjevanju in vrednotenju istih zemljišč zemljiškega urada v Gorici in kasnejše cenitve *Komisije za nacionalizacijo*, kjer so odstopanja velikokrat tudi do dva cenitvena razreda². Temu primerno je bilo tudi določeno manjše izplačilo. V primeru zemljišča jezuitske skupnosti je bila nacionalizacija izvedena brez kakršnekoli denarne kompenzacije, saj je glede na arhivsko gradivo »lastnik izjavil, da cerkev te zemlje ne potrebuje več« (PANG, OLO GORICA, 1951–1956, Odlok o razlastitvi, fasc. 542, Sezname spisov).

V primeru lastnikov kmetijskih površin se je nacionalizacija začela izvajati brez vnaprejšnjih napovedi in brez uradnih dokumentov decembra 1947. V videoeseju *Mesto na travniku* eden izmed intervjuvanih opiše, da so »brigadirji pršli 48. leta, kar čez noč so se dobili tle. Kar v zemljišče, brez prašat, brez nič ... /.../ Šele potem je pršel iz Postojne sklep, da je zemljišče nacionalizirano. Je pokazal mami ta papir, ki je bil A4, par besedi gor, brez podpisa, brez žiga ... In kot danes se zmislim, ko je pol tisti šel in je dal mami papir, je šel oče v štalo, so mu pršle solze v oči in sem videl prvič očeta objokanga.«

Pregled arhivskega gradiva nam ta časovni razmik še bolj natančno opredeli. Dokumentacija nam razkriva, da so bile ključne odločbe o nacionalizaciji izdane šele v marcu 1956. Dokumentacija je obsegala izpise iz zemljiške knjige iz Gorice, kjer je bila posest tudi vpisana, priložen je bil parcelni izpis in dodan sklep, da »Izvršni odbor Oblastnega ljudskega odbora Goriške oblasti izdaja na osnovi člena 1 tč. G in b čl. 4 tč d temeljnega zakona o razlastitvi dne 1. aprila 1947 (Ur. L. FLRJ 28/47) naslednji akt: akt o razlastitvi. Razlastijo se v korist splošnih interesov za potrebe Oblastnega ljudskega odbora goriške oblasti in popolnoma sledeče nepremičnine:« »Zoper akt o razlastitvi ni pritožbe« »Utemeljitev: zgoraj navedene nepremičnine rabi Oblastni ljudski odbor za gradnjo Nove Gorice, bodočega pravnega, gospodarskega in kulturnega središča Primorske. Za uresničitev načrta za gradnjo Nove Gorice se bodo na razlaščenih nepremičninah gradili razni objekti, tako upravni, stanovanjski in druge za mesto potrebne zgradbe. Realizacija gradbenega načrta narekuje to razlastitev in zato je izdan akt o razlastitvi, utemeljene po določenih citiranega zakona. Smrt fašizmu – svoboda narodu!« (PANG, OLO GORICA, 1951–1956, Odloki o razlastitvi). Vsi razlaščenci so prejeli enoten obrazec, kjer so bili nato glede na lastnika vnešeni različni podatki o izmeri stavbne in zemljiške parcele. Ker na odlok ni bila možna pritožba, so bile njihove lastninske pravice s tem takoj odvzete, zemljišče pa se je nato navajalo kot splošno ljudsko premoženje.

Nekateri prebivalci, ki so bili prav tako lastniki nacionaliziranih zemljišč, so leta 1947 optirali v Italijo. Ker jim ni bila dovoljenja vrnitev v Jugoslavijo, naj bi njihove interese zastopal poseben zastopnik, ki ga je določila občina. Informatorka mi je zatrnila, da naj bi bili uradno pravno obravnavani na enak način kot ostali jugoslovanski državljani, vendar pa tega občutka ni imela, saj so v primerjavi z ostalimi razlaščenci prejeli močno znižano denarno nadomestilo, in to veliko kasneje kot ostali. Druga informatorka je povedala, da je bila nacionalizacija za njene stare starše ena najbolj travmatičnih izkušenj, saj so izgubili dve polji v izmeri 30.004 m², ki sta bili za njih bistveni za preživetje (PANG, OLO GORICA, 1951–1956, Odloki o razlastitvi, fasc. 542, Odločba o razlastitvi, Solkan). Poleg tega je bilo zemljišče ocenjeno kot zemljišče nizke kakovosti, denarno nadomestilo pa je bilo po tej cenitvi nižje. Ko

² Slednje trdim na podlagi primerjave dokumentov arhivskega gradiva o nacionalizaciji, ki je vsebovala parcelne izpise in cenitve zemljišč iz zemljiške knjige v Gorici.

so po desetih letih, leta 1957, dobili finančno nadomestilo za taisti polji, so izračunali, da so za isto ceno lahko kupili le dva para čevljev.

Na začetku gradnje novega mesta so bili nekateri prebivalci tudi prisiljeni k selitvi, kot se spominja informator v videoeseju: »Pršli so na peteke z občine in rekli: 'Vi morate do ponedeljka sprazniti hišo!' Seveda mi to nismo vzeli resno, da se bo to zgodilo. So pršli s tovarnjakom, še prej so pršli udarniki, prnesli lojtre, jih je blo precej, lahko tudi petdeset, in so dali lojtre na hišo, da bojo začeli hišo odkrivat ... In mi, drugi, kaj smo hoteli, oni drugi so začeli podirati, nam so robo odpeljali in tri leta smo potem živeli ločeno.« Nekaterim kmetom pa so za odvzeto zemljo poiskali nadomestno zemljišče v bližini mesta.

Bilo je očitno, da v novo podobo Nove Gorice niso želeli vključiti tistih stavb, ki so v prostoru že obstajale. Prebivalci železničarskih blokov se spominjajo, da so bili kljub temu, da je novo mesto začelo počasi funkcionirati, sami veliko bolj navezani na Solkan, ki jim je predstavljal zasilno alternativo njim bolj znane Gorice. V Solkan so hodili v trgovino, v gledališče, na plese, hodili so pet. V okviru svojega naselja so organizirali različne športne igre in tekmovanja in so bili, kot je rekel eden izmed informatorjev, »dežela zase.« Šele v 60. letih, ko se je Nova Gorica bolj razmahnila, so se predvsem zaradi ekonomskih in administrativnih razlogov bolj obračali na Novo Gorico.

Frnaža je predstavljala središče mesta z vso pomembno dejavnostjo, ali kot je spesnil informator v videoeseju *Mesto na travniku*: »Kaj vse si nam bila? Glasbena šola, knjižnica znana, mladinskih brigad taborišče, za vse prireditve dvorana, kulturno družbeno središče, čevljarna, krojaški salon, klet, trgovina, gostišče, menza, mesnica, garaža, pardon, raznih brezdomcev nočišče. Mlekarna in še drugi lokali, krize stanovanjske rešitev, azil za vse, ki so tukaj pristali, internat brez hišnih pravil. Nazadnje, oprostite našim ljudem, postala si družben problem. Obrnjen zadnji življenja je list, razsuta si v staro opeko, vendar še taka, razrušena, daješ korist. Razdeljena do zadnjega trama, opeke, vgrajena si v Novo Gorico, taka, zaslužna, ostaneš na veke. Pa še to, s terena, kjer si poravnana, o, gnusni stvoril nadležni, premnoga zaseli podgana, za te ti pa nismo hvaležni.« Frnažo so porušili leta 1959.

Prav tako so za potrebe novega mesta prekopali opuščeno goriško pokopališče, ki je bilo bombardirano v prvi svetovni vojni in zato zaradi neprimerne ilovnate prsti opuščeno. Starejši prebivalci Nove Gorice se ga spominjajo kot parka, kjer so se otroci igrali, odrasli pa so tam grabili seno za steljo. *Primorski dnevnik* je zapisal, da je »ravno tu mogoče zgraditi novo upravno, gospodarsko in kulturno središče goriškega okraja. Staro pokopališče, občinska last, je krasen trg, okoli katerega lahko v kratkem zrastejo poslopja nove Gorice: prvenstveno upravna in šolska, potem pa združena v obliki hotelov, prodajaln in skladišč. Ta poslopja naj odgovarjajo vsem zahtevam moderne tehnike in naj dajo ton ostalim zgradbam; od teh prvih poslopij bo odvisen nadaljnji razvoj središča« (*Primorski dnevnik* 6. 4. 1947: 7). Pa tudi redke hiše niso sovpadale v koncept novega mesta, in so ji v večini porušili, saj se »Nova Gorica nikjer ne umakne: ne stavbam, ne vodam, ne hribom. Ne pozna ovire!« (*Primorski dnevnik* 20. 7. 1948: 2).

Staroselci so te spremembe doživljali na različne načine, nekateri so se stalno, a neuspešno pritoževali na občinskih uradih, drugi so se in se še vedno sprašujejo: »Kako pa naj bi reagirali?«. V spominu ene izmed informatork je še vedno zgodba o kmetu, čigar »zemlja je bila odvzeta, tudi na italijanski strani. Njegov oče tega ni mogel gledat, kako so jim jemali kos za kosom in je bil zelo razočaran nad sistemom. Po približno dvajsetih letih je naredil samomor. Obesil se je... /KJ: Zaradi nacionalizacije? Kako ste pa to vedeli?/ Ja, zaradi tega. Mi, ki smo ga dobro poznali, smo vedeli, da je izredno žaloval za svojo zemljo, še posebej zato, ker so mu jo pobirali kos za kosom. In preprosto se s tem ni mogel nikoli sprijazniti.«

Naj sklenem to razmišljanje s tem, da nakažem še druge tematike, ki jih je pri pogledu na začetke Nove Gorice potrebno poznati. Ljudje, ki so živeli v prostoru bodoče Nove Gorice, so bili poleg izgube zemlje po vzpostavitvi meje leta 1947 soočeni še z drugo izgubo – z izgubo mesta Gorice. Ta je bila za Slovence pomembno izobraževalno (tu so delovale obrtna šola, učiteljske, kasneje licej, žensko učiteljske, semenišče, gimnazija, realka, deželna kmetijska šola ter farne šole) in kulturno središče s slovenskimi tiskarnami in založbami, sedež številnih

društev in bratovščin (cerkvene bratovščine, društva, ki so združevala na gospodarski, kulturni, znanstveni in strokovni ravni, cehovska združenja, humanitarne organizacije, politična društva, glasbena in pevska društva, šolska, dijaška, telovadna, športna, podporna društva, strokovne in gospodarske organizacije), ki so bila sicer v času fašizma prepovedana, pomembno cerkveno središče z nadškofijo ter predvsem pomembno upravno in gospodarsko središče. Po drugi strani pa je Gorica izgubila ekonomsko zelo pomembno zaledje, če pa sodimo s strani vzhodnega mestnega zaledja, je bilo za tukajšnje prebivalstvo najbolj boleče to, da so izgubili mesto z vsemi svojimi možnostmi in kapacitetami. Institucionalna, kulturna, politična in gospodarska praznina, ki je zazevala po 1947, pa ni mogla preseči najbolj boleče izkušnje, kot so jo opredelili informatorji; sorodstvene vezi, ki so sicer prepletale mesto z zaledjem so bile pretrgane in onemogočene, kar je ohromilo komunikacijo med ljudmi in predvsem pustilo grenak priokus v spominih na zgodnji povojni čas.

Ob koncu premišljevanja o zgodbah, ki so ostale ob boku velikokrat ponovljeni zgodbi o nastanku Nove Gorice, naj izpostavim predvsem glavne ugotovitve. Ugotovila sem, da se je uradna verzija občutkov ob gradnji Nove Gorice močno zasidrala v spomin ljudi, kar sem opazila predvsem pri intervjujih, ki so bili polni zgodb o napredku, ponosu na novo mesto. Po drugi strani pa uradna in močno politično podprta zgodba o uspehu še vedno ni uspela zatreti spomina staroselcev, ki novo situacijo niso doživljali v takem zanosu. V prispevku sem želela pokazati na težave, ki so jih imeli staroselci pri privajanju na novo situacijo v prostoru, njihove izkušnje novo preoblikovanega prostora, njihovo realnost, ko so izgubili na eni strani svojo posest, na drugi strani pa tudi svoje ekonomsko, administrativno, izobraževalno in kulturno središče. Pri tem je bila njihova travma utišana, če pa ne popolnoma utišana, pa vsaj nezaželena in je ostala v krogu družine.

Pravzaprav je bil namen celotnega izvajanja poudariti in osredotočiti se le na probleme tistih staroselcev, ki so v prostoru bivali pred septembrom 1947. Zavedam se, da priseljeni po tem datumu dajejo dogodkom in prostoru svojevrstne pomene in ravno zaradi tega je potrebno, da pri raziskovanju vsakega dogodka v prostoru prisluhnemo čim več glasovom, pa čeprav gre za tematike, ki v danem zgodovinskem okviru niso najbolj zaželeni.

LITERATURA IN VIRI

- ALTMAN, Irwin, Low, M., Setha. 1992. Place Attachment. A Conceptual Inquiry; Setha M. Low & Irwin Altman (ur): *Place Attachment. Human Behaviour and Environment*. New York and London: Plenum Press, 1–12.
- COHEN, Anthony P. 1985. *The Symbolic Construction of Community*, London: Tavistock Publications.
- CONNERTON, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus.
- Goriški zbornik 1947–1957. 1957. *Ob desetletnici priključitve Slovenskega Primorja k FLR Jugoslaviji*, (ur.) Joško Humar. *Nova Gorica: Okrajni svet svobod in prosvetnih društev Gorica*.
- HALBWACHS, Maurice. 2001. *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- JERMAN, Katja. 2004. *Razvoj slovenskih društev in institucij v Gorici do vstopa fašizma*. Znanstveno delo podiplomskih študentov v Sloveniji - "publish or perish!" (ur.) Martin Klanjšek. Ljubljana : Društvo mladih raziskovalcev Slovenije, 2004, 197–212.
- KRAIGHER, Ivan, Martelanc Jožko, Okroglič Avgustin. 1972. Odmevi 1-2-3: O gradnji Nove Gorice. Srečanja 7 (37/38), 59–63.
- LOW, M., Setha, 1992. Symbolic Ties that Bind. Place Attachment in the Plaza; Setha M. Low & Irwin Altman (ur): *Place Attachment. Human Behaviour and Environment*. New York and London: Plenum Press, 165–185.
- LOW, M. Setha, Denise Lawrence-Zúñiga. 2003. *The Anthropology of Space and Place. Locating Culture*. Malden, MA, Oxford, Carlton, Berlin : Blackwell Pub.

MARUŠIČ, Branko. 1998. *Nova meja na Goriškem*. Acta Histriae VI. Prispevki z mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske Sloveniji. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Koper. 271–284.

NUSDORFER Vuksanović, Metka. 2002. *Ko so na Solkanskem polju še orali*. Zbornik Pokrajinskega arhiva Nova Gorica. Ob 30. letnici ustanovitve, 219–244. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv Nova Gorica.

RAVNIKAR, Edvard. *Nova Gorica po 35 letih*. Arhitektov bilten 68/69, leto 1983, 3–6.

RODMAN, C., Margaret. 2003. Empowering Place: Multilocality and Multivocality; Setha M. Low & Denise Lawrence-Zúñiga (ur.): *The Anthropology of Space and Place. Locating Culture*. Malden, MA, Oxford, Carlton, Berlin : Blackwell Pu, 204–223.

ROSA, Jurij. 1988. *Zgradili bomo Novo Gorico. Razstava dokumentov o pripravah in začetnih delih izgradnje Nove Gorice v letih 1947 in 1948*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.

UKMAR, Dragica. 1993. *Začetki gradnje Nove Gorice*. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, 41(2), 18–37.

VRIŠER, Igor, *Nastanek in razvoj Nove Gorice* (Geografija nastajajočega mesta, Geografski vestnik, časopis za geografijo in sorodne vede, XXXI (1959), 45–78.

ZUPANC, Ciril. 1967. *Pred dvajsetimi leti so se začele priprave za gradnjo Nove Gorice*. Goriška srečanja 1967/2(7), 43–46.

ČASOPISI

Nova Gorica (1947–1950)

Primorski dnevnik (1947–1951)

ARHIVSKI VIRI

Uradni list FLRJ 28/47.

Pokrajinski arhiv Nova Gorica, OLO GORICA, 1951-1956, Odlok o razlastitvi, fasc. 542.

Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Skupščina občine Nova Gorica – občina Nova Gorica, zapisniki sej, t. e. 26.

PANG, OLO GORICA, 1951-1956, Odloki o razlastitvi, fasc. 542, Odločba o razlastitvi, Solkan.

PANG, OLO GORICA, 1951-1956, Odlok o razlastitvi, fasc. 542, Sezname spisov

Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Zbirka Gradnja Nove Gorice, t. e. 1.

Pokrajinski arhiv Nova Gorica, leto 1947, Spisi NJ od 1–136, Razni podatki.

Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Skrbstvena knjiga za posestvo SK 1950/1951.

Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Leto 1960, Poročila o nacionalizaciji SLP – OBLO, fasc. 1085.

Pokrajinski arhiv Nova Gorica, OLO Gorica leto 1948, šifra spisi od št. 1–1500, Karakteristike nakupovalcev zemlje pred priključitvijo.

FILMSKO GRADIVO

Mesto na travniku. Video esej o Novi Gorici. Režija: Anja Medved, Nadja Velušček, Zavod Kinoatelje (SLO), Kinoatelje (I), 2004.

Špela Ledinek Lozej

PREMENE ODNOSA DO OSTALINE STANOVANJSKE KULTURE PRIMER VIPAVSKEGA OGNJIŠČA¹

Ob raziskovanju stanovanjske kulture v Vipavski dolini sem naletela na veliko domačijo Božičevih v Podragi. Današnji lastnik Gašper Božič, ki živi v Novi Gorici in mu domačija služi kot občasno bivališče, mi je poleti 2004 prijazno razkazal celoten stanovanjsko-gospodarski kompleks okoli zaprtega dvorišča, me seznanil z vzroki in procesom prenove v sedemdesetih letih, pokazal fotografije posameznih arhitekturnih elementov in sestavin notranje opreme izpred prenove ter pomagal pri rekonstrukciji nekdanjega stanja domačije. Moje zanimanje je zbudila slika odprtega kamnitega ognjišča, ob katerem kuha informatorjeva prateta Lojzka Božič (1898–1976), zadnja prebivalka domačije. Fotografijo je v sedemdesetih letih posnela agencija Export projekt za koledar, ponovno je bila objavljena leta 1995 na naslovnici četrte številke revije *Ognjišče*.

Gre za veliko vipavsko odprto ognjišče iz klesanih kamnitih blokov s profiliranimi robniki ognjiščnega okvira, široko in dolgo približno 2 m in visoko okoli 60 cm. Prednja stranica je ločno izsekana, lok zaključuje sklepnik. Z ločno odprtino je bila olajšana dostopnost do ognjišča in pridobljen prostor za kurjavo [prim. Šarf 1963–1964: 366]. Ognjišče je zavzemalo dobršen del kuhinje, dostopno je bilo s treh strani, z zadnjo stranico pa je bilo prislonjeno na zunanjo steno. Z lesom obloženo polico v vdolbeni okenski niši nad ognjiščem so uporabljali za sedenje na ognjišču. Napa je segala preko polovice kuhinjskega prostora. Na eni strani prostranega ognjišča je bilo kamnito korito za vodo² in stopničke, ki so vodile na ognjišče, v vogalu na drugi strani ognjišča pa krušna peč in manjša lesena mizica za pripravo jedi. Ognjišču nasproti, pod dvoriščnim oknom je stala miza. Kuhinja je bila sestavni del stanovanjskega dela velike domačije okoli zaprtega dvorišča, dostopnega preko dveh *kalon*,³ portalov s koničastima arhitravoma.⁴ Glavni vhod v stanovanjski del, v vežo, je bil z dvoriščne strani in poudarjen s kamnitim okvirjem in trikotno preklado z letnico 1881. Iz veže sta bili dostopni kuhinja in *izba*, tetina spalnica, notranje lesene stopnice pa so iz veže vodile v zgornje nadstropje, v spalnice⁵ in na *gank*.⁶ Poleg stanovanjskega dela so bila okoli dvorišča nanizana še gospodarska poslopja: Pod isto streho kot stanovanjski del sta bila *klanica* z *gankom* in kaščo v nadstropju ter *magazin*, prostor za zbiranje mleka. Samostojno pa so stali: klet s kaščo v nadstropju in senikom v podstrešju,⁷ *štala*⁸ s senikom in z na lesenem stebru slonečim

¹ Za pregled pričujočega teksta in pomoč pri jasnosti izražanja se toplo zahvaljujem upokojeni sodelavki Slovenskega etnografskega muzeja, gospe Fanči Šarf.

² Voda je bila v hišo speljana leta 1968, pred tem je bila poleg korita najverjetneje še klop za odlaganje posode oziroma veder z vodo.

³ V kurzivi so poleg dobesednih citatov informatorjev in literature znotraj navednic zapisani narečni izrazi in izrazi informatorjev, ki se pomensko razlikujejo oziroma jih ni v knjižnem besedišču. Razloženi so ob prvem zapisu.

⁴ Prvi portal, ki je vodil na dvorišče skozi *klanico* (nadkrit odprt prostor, ki prehaja v *borjač*, zaprto dvorišče), je bil v času prenove v 70. letih zazidan; drugi portal z letnico 1820, ki je vodil naravnost na *borjač*, pa je bil podrt, da je bil omogočen dostop gradbenim delovnim strojem za rušitev gospodarskih poslopij. Z gradbenim materialom, ki so ga pridobili z rušitvijo, so zasuli k Božičevi domačiji pripadajočo klet na drugi strani potoka, katero je Gašper Božič z darilno pogodbo z dne 23. 10. 1986 podaril krajevni skupnosti Podraga za potrebe avtobusne postaje. Taista krajevna skupnost danes preprečuje rekonstrukcije *kalone*, češ da bi le ta ovirala promet.

⁵ Spalnice so bile prehodne; ohranilo se je bogato pohištvo ene izmed spalnic.

⁶ Dolg lesen balkon, ki je potekal vzdolž gospodarskega dela poslopja in s katerega so bili dostopni prostori za shranjevanje v nadstropju (*kašča* nad *klanico*).

⁷ K Božičevi domačiji je sodila še klet na drugi strani potoka, ki jo je Gašper Božič leta 1986 podaril krajevni skupnosti za ureditev avtobusne postaje, prim. opombo št. 4.

nadstreškom, svinjak, kurnik, vodnjak in stranišče. O starosti domačije pričajo posamezni arhitekturni členi z vklesanimi letnicami.⁹ V 19. stoletju je bila Božičeva domačija ena najbogatejših v vasi.¹⁰ Po prvi svetovni vojni¹¹ pa je pričela propadati: za časa Italije so Božičevi spričo visokih davkov prodali pol premoženja. Po drugi svetovni vojni so del posestva sprva pridružili zadruzi, kasneje sta se teti težka preživljali s prodajo sena.¹² Razpad bogate kmetije je Lojzka Božič prenašala težko. »Nič ni pustila spremeniti, nič popraviti, nerada je prodajala zemljo.« [Božič, 22. 7. 2004]

Gašper Božič je domačijo podedoval po pratetini smrti leta 1976.¹³ Ker stanovanjski del razen v kuhinji ni imel urejene vodovodne napeljave ne kanalizacije in ne električne napeljave, predvsem pa po nasvetu arhitekta, se je v 80. letih odločil za celostno prenovo. Takratni pogoj občinske gradbene pisarne je bil le, da del, ki gleda na cesto, ostane nespremenjen. Po nasvetu arhitekta je podrl vhodno *kalono*, da je bil na dvorišče omogočen dostop gradbenim strojem, ki so porušili odvečna gospodarska poslopja, popravil je del strehe, v *magazinu* je uredil garažo, zazidal je portal, ki je vodil na dvorišče preko *klanice*, uredil sanitarije in večje stopnišče v zgornje nadstropje, povezal poprej prehodne spalnice s hodnikom, lesen *gank* je spremenil v betonskega, novo kuhinjo je uredil v nekdanji spalnici v pritličju, iz stare kuhinje pa je odstranil ognjišče in jo preuredil v dnevno sobo s kaminom. Pohištvo, klesane kamnite stopnice, okenske okvirje, kuhinjsko in drugo opremo je razdal prijateljem, znancem in zainteresiranim. Ko danes razmišlja o tako zastavljeni prenovi meni, »da bi sedaj prenovil drugače. Če bi se danes zgodilo, bi veliko obranil v tistem stilu, ki je bil včasih.« [Božič, 22. 07. 2004]¹⁴

Do nedavnega so kosi razdrtega ognjišča skupaj s *šklami*, s katerimi je bila tlakovana kuhinja, in razdrto vhodno *kalono* ležali na dvorišču, oktobra 2006 pa je bil klesan kamnit ognjiščni obod odpeljan na turistično kmetijo v Trenti.¹⁵ Rekonstruirano ognjišče bo tam nameščeno v kot kletnega *klubskega* prostora v nekdanjem gospodarskem poslopiju, preurejenem v apartmaje in konferenčno dvorano.

O čem bo pripovedovalo vipavsko ognjišče v Zadnji Trenti? Odvisno od načina predstavitve obiskovalcem; dvomim pa, da bo predstavljeno kot ognjišče bogate vipavske kmetije iz druge polovice 19. stoletja in potemtakem kot oblikovno različno od sočasnih trentarskih ognjišč. Trentarska ognjišča iz druge polovice 19. stoletja, ki jih je leta 1952 v Trenti še uspela dokumentirati Fanči Šarf v okviru Orlovih terenskih ekip Slovenskega etnografskega muzeja, so bila, kot piše v prispevku »Vrste ognjišč na Slovenskem«, nizka, celo

⁸ Na Vipavskem se izraz *štala* rabi za poimenovanje hleva za govejo živino, z izrazom *hlev* pa se označuje svinjak, prim. tudi terenske zapiske Fanči Šarf o vipavskem stavbarstvu in stanovanjski kulturi (Dokumentacija SEM, Teren 15, Vipava, tek. št. 5 in 6).

⁹ Na fotografiji preklade danes podrti Božičeve *kalone* vidimo poleg vklesanega napisa imena takratnega lastnika Jožefa Božiča letnico 1820. Na prekladi vhoda iz glavne ulice v *klanico* je vklesana letnica 1860, na prekladi na glavnem vhodu v stanovanjsko stavbo pa 1881.

¹⁰ Poleg Lojzke je bilo v družini očeta Jožefa in matere Marije Božič, ki je umrla ob porodu dvojčic, deset otrok, ki pa so razen treh vsi pomrli. Teti, ki sta ostali doma, se nista nikoli poročili: »Tete so bile nekaj boljšega, so se nosile, oče ni pustil vsakega k hiši ...« [Božič, 22. 7. 2004].

¹¹ Med prvo svetovno vojno sta bila gospodar Jožef Božič in njegov sin Janez v vojski, preostali družinski člani pa v begunstvu na Rakeku.

¹² Vaščani, ki so imeli živino in potrebovali seno, so pokosili Božičeve travnike, polovico sena spravili Božičevim, polovico pa kot plačilo obdržali zase. Teti sta tudi prodajali seno in o plačilih vodili zapiske. Zaslužili sta komaj za preživetje.

¹³ Del zemljišča je prodal ob komasaciji v 90. letih, del pa oddaja v najem vrhpoljskim, dolgopoljskim in manjšim kmetom za povrnitev stroškov plačila davka.

¹⁴ Tovrstni negativni odnos do arhitekturne dediščine na bližnjem Krasu in njegove spremembe temeljito predstavi in analizira Jasna Fakin v prispevku »Kraška arhitekturna dediščina med tradicijo in postmodernizmom« [Fakin 2004].

¹⁵ Lastnik turistične kmetije je želel ostati neimenovan.

na tleh, ponekod so tla, kjer so kurili celo za 10–15 cm poglobili.¹⁶ Pogostejša pa so bila »ognjišča, ki so sicer še vedno komaj 15–30 cm visoka, ki pa zavzemajo največkrat prostor v enem zadnjih kotov nasproti vhodu. V severnem Primorju so taka ognjišča navadno postavili sredi druge polovice prostora tako, da je bilo kurišče dostopno s treh ali celo vseh štirih strani ... Ognjišča te vrste so vedno masivna, zgrajena iz kamna ali opeke, omejena pa z lesenimi tramiči ali robniki kamnov, ki sestavljajo ognjišče.« [Šarf 1963–1964: 363–364] Široko in visoko vipavsko ognjišče iz klesanega kamna, z ločnim izsekom na prednji strani in profiliranimi robniki bo ob neustrezni predstavitvi podajalo laični javnosti napačno podobo o pretekli trentarski bivalni kulturi.

Sama razbiram iz zgodbe o premestitvah podraškega ognjišča predvsem premene v odnosu do sestavin pretekle stanovanjske kulture. Medtem ko so bili prežitki stanovanjske kulture v sedemdesetih letih deležni zgolj pozornosti raziskovalcev *odmirajočega sveta vasi* [Kuhar 1972],¹⁷ predvsem etnologov znotraj spomeniškega varstva,¹⁸ in redkih posameznih zbirateljev, pa so proti koncu 20. stoletja zaradi hitro spreminjajočega globalizirajočega se sveta ter utrjevanja nacionalne in posledično lokalne kulturne identitete v in po procesu osamosvajanja Slovenije elementi pretekle stanovanjske kulture konstituirani kot dediščina tudi izza strokovnih okvirov.¹⁹ Tako v pozitivnem, se pravi kot »elementi kulture, ki si jih določena skupina prizadeva ohraniti bodočim rodovom, da bi služili potrebi ljudi po občutku identitete in pripadnosti« [Jezernik 2005: 12], torej kot »oblike sedanjosti in sodobnosti z razsežnostjo zgodovine« [Bogataj 1992: 12], kot tudi v negativnem smislu, se pravi kot manipulacija in eksploatacija preteklosti. Meja med načinoma umevanja in rokovanja pa je pogosto težko določljiva. Opisani primer premestitve vipavskega ognjišča v Trento me nagovarja predvsem kot dialog med na eni strani negativnim odnosom do dediščine, kot sadom odsotnosti zavesti do dediščine oziroma »metode za komunikacijo med dediščino, njenimi nosilci, konsumenti in stroko« [Bogataj 1992: 18], ter na drugi strani postmodernističnim prepletom romantično nostalgичnega in tržnega odnosa²⁰ v primežu turistične industrije.²¹ Eklekticizem v združevanju sestavin iz različnih regionalnih in socialnih miljejev in dejstvo, da Slovenska turistična organizacija tovrstne turistične produkte celo nagrajuje, pa kaže predvsem na manko strokovnega odnosa, na odkrito manipulacijo s prežitki in spreminjanje njihovega pomena.²²

¹⁶ »Poglobljen je bil kot z ognjiščem ali pa kar cela druga polovica prostora. Vendar to ni bil splošen pojav. Razlagati si ga moramo iz varnostnih vzrokov: ogenj je bil tako bolj oddaljen od lesenih vrat in opažev, po katerih se je kadil dim« [Šarf 1963–1964: 363].

¹⁷ V tem duhu so bile zastavljene predhodne Orlove terenske ekipe Slovenskega etnografskega muzeja, ki so dokumentirale predvsem prežitke pretekle kulture. Sodelavci muzeja, stavbarstvo in stanovanjska kultura sta bila poverjena Fanči Šarf, so na Vipavskem raziskovali avgusta 1958 [prim. Simikič 1983: 466–475].

¹⁸ Spomeniškovarstveni odnos nazorno ilustrirajo mednarodni in državni dokumenti ter zakonodaja o varstvu (naravne in kulturne) dediščine; več o tem gl. Dehak Koželj [2005].

¹⁹ Proces spreminjanja odnosa do arhitekture oziroma arhitekturne dediščine opisuje in analizira Jasna Fakin [2004].

²⁰ O različnih odnosih do dediščine glej Bogataj [1992].

²¹ O dediščini in turizmu na Slovenskem glej Primožič [2005].

²² Dasiravno je tudi strokovnemu odnosu do prežitkov lastna manipulacija: »Vsako prepoznavanje določenega prežitka preteklosti namreč pomeni tudi njegovo spremembo. Že samo dejstvo, da ga prepoznamo ali zaščitimo, vpliva na njegovo obliko ali na naše vtise, kaj šele, če ga polepšamo ali posnemamo. Prav tako kot selektivno spominjanje spreminja spomin na preteklost, tudi manipuliranje s prežitki spreminja njihov videz in pomen. Interakcija z dediščino nenehno spreminja njeno naravo in kontekst, naj bo namerna ali naključna.« [Lowenthal 1985: 263] O manipulaciji s preteklostjo in dediščino glej zbornik *Dediščina v očeh znanosti* [2005].

LITERATURA

- BOGATAJ, Janez 1992: *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.
- DELAK Koželj, Zvezda 2005: Etnologija in kulturna dediščina: definicije, vloge, pomeni. V: Hudales, Jože [ur.] in Nataša Visočnik [ur.] 2005: *Dediščina v rokah stroke*, 11–22. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- FAKIN, Jasna 2004: Kraška arhitekturna dediščina med tradicijo in postmodernizmom. *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 1, 24–29.
- HUDALES, Jože [ur.] in Nataša VISOČNIK [ur.] 2005: *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- JEZERNIK, Božidar 2005: Preteklost in dediščina. V: Hudales, Jože [ur.] in Nataša Visočnik [ur.] 2005: *Dediščina v očeh znanosti*, 11–24. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- KUHAR, Boris 1972: *Odmirajoči svet vasi*. Ljubljana: Prešernova družba.
- LOWENTHAL, David 1985: *The Past Is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PRIMOŽIČ, Tadeja 2005: Dediščina in turizem na Slovenskem. V: Hudales, Jože [ur.] in Nataša Visočnik [ur.] 2005: *Dediščina v rokah stroke*, 51–68. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- SIMIKIČ, Alenka 1983: Pomen Orlovih ekip za muzejski dokumentacijski fond. V: Bogataj, Janez [ur.] in Marko Terseglav [ur.]: *Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov, Rogaška Slatina 5. – 9. 10. 1983*, 466–475. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- ŠARF, Fanči 1963–1964: Vrste ognjišč in njih današnje stanje. *Slovenski etnograf* 16–17: 359–378.

VIRI

- BOŽIČ, Gašper, Ulica Gradnikove brigade 4, 5000 Nova Gorica. Pogovor 22. 7. 2004 in 20. 11. 2006.
- Pogovor z lastnikom turistične kmetije v Trenti, 24. 10. 2007 in 16. 11. 2007.
- OGNJIŠČE 1995/4
- Fototeka Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, RP Nova Gorica.
- Terenski zapiski *Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema* Fanči Šarf v okviru 15. Orlove terenske ekipe na Vipavskem (avgust 1958), tek. št. 5 in 6, dokumentacija Slovenskega etnografskega muzeja.

Danila Zuljan Kumar

NEKAJ BESED O ARGUMENTACIJI V NAREČNEM POGOVORU**Argumentacija**

Argumentacija nam pomeni način prepričevanja.¹ Van Eemeren in Grootendorst jo označujeta kot »racionalno, jezikovno in družbeno dejavnost, katere namen je narediti kako stališče za poslušalca bolj ali manj sprejemljivo oziroma bolj ali manj nesprejemljivo« (Van Eemeren in Grootendorst: v Žagar 2000: 429), pri čemer argumente razumemo kot »dejstva, ki podpirajo določene trditve oziroma sklepe« (Žagar 2000: 432). Toda »argumentirati ne pomeni dokazovati trditev niti dokazovati logično veljavno sklepanje« (Schlamberger Brezar 1997: 107). Razliko med logično dedukcijo, kot jo poznamo iz filozofije, in argumentacijo, prikazujeta zgleda [1] in [2]:

- [1]
*Iz grozdja se dela vino.*²
Rebula je grozdje.
Iz rebule se torej dela vino.

- [2]
Prihaja september. Torej bo trgatev.

Čeprav vsebujeta isti konektor, sporočili nista iste vrste. Pri zgledu [1] moramo iz logično veljavnega sklepanja obvezno zaključiti, da se iz rebule dela vino. Pri zgledu [2] pa nam splošno vedenje o svetu in interpretacija pomena iz prvega izreka omogočata zaključiti, da bo kmalu trgatev. Ta zaključek ni dokazan, ampak argumentiran. Dejstvo, da se bliža september, predstavlja relevanten razlog, ki nas napelje na trditev, da bo kmalu trgatev. Vsebina drugega izreka torej predstavlja zadosten razlog za zaključek *Torej bo trgatev*. »Argumentirati nam zato ne pomeni enako kot logično sklepati, ampak podati razloge za določen zaključek, ki ga izpeljemo s pomočjo argumenta« (prav tam). Ta pa ni odvisen samo od pomena konektorja, ki povezuje argumentativni niz (to je sosledje argumenta in sklepa), ampak tudi od sprejemnikove interpretacije odnosa, upovedenega s konektorjem, kar pa temelji na kulturno pogojenem vedenju za izpeljavo takih interpretacij (Schiffrin 1987: 202).³

¹ Argumentiranje izhaja iz retorike kot spretnosti prepričevanja, vendar velja, da ni vsako prepričevanje že tudi argumentiranje. Poleg logosa imamo v retoriki opraviti še z dvema prepričevalnima postopkoma, in sicer ethosom in pathosom, ki sta do logosa v enakovrednem razmerju. Ethos nam pomeni samopodobo, kot jo kažemo poslušalcem in za katero želimo, da jo poslušalci vidijo, čeprav se morebiti z našo samopodobo dejansko sploh ne pokriva, vendar je prilagojena cilju, ki ga želimo z njo pri poslušalcih doseči. Taka samopodoba je torej odvisna od poslušalstva in se glede nanj tudi spreminja. Pathos pa predstavlja vse tiste dejavnosti govorca, namen katerih je vplivati na čustva poslušalcev, ne oziraje se na logos. Namen teh dejavnosti je vzpostavitev take govorčeve samopodobe pri poslušalcih, kot jim najbolj ustreza (kot jim je najbolj všeč), kar pomeni, da se tako ethos kot pathos glede na želeni cilj od poslušalstva (poslušalca) do poslušalstva (poslušalca) razlikujeta. Pri argumentaciji pa moramo za razliko od retorike imeti na voljo eksplicitne sklepe in nedvoumna dejstva, ki te sklepe podpirajo, pri čemer to velja za vse poslušalce in vse govorce enako in se torej glede na želeni cilj in različne poslušalce ne spreminja (Žagar: 2000: 430–432). Če nimamo na razpolago dejstev oziroma zadostnega števila dejstev, ki bi naše sklepe podpirala, potem se govorcei zatečemo k prepričevanju, ki pa ga ne moremo imenovati argumentacija.

² Zgledi so zapisani z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU razvil dr. Peter Weiss.

³ Kulturno pogojeno oziroma kulturno specifično vedenje je pomemben dejavnik pri ustreznem argumentiranju v konverzaciji. Če to vedenje pri udeleženi v komunikaciji ni prekrivno, lahko pripelje do izpeljevanja različnih sklepov in posledično do nenamernega nerazumevanja med njimi. Kulturno pogojeno vedenje je, denimo, odvisno tudi od načina življenja na določenem geografskem območju. V Brdih ljudje na splošno september povezujejo s trgatvijo, za razliko od Ukev v Kanalski dolini, kjer ga povezujejo z vrnitvijo kmetov s paše iz visokih planin.

Argumentacija v vsakodnevni komunikaciji

Argumentacija oziroma prepričevanje s pomočjo argumentov je v vsakdanji komunikaciji zelo prisotno, čeprav se ga govorci velikokrat niti ne zavedamo, in sicer zato, ker smo v spontani konverzaciji karseda ekonomični, to je, da tega, za kar predpostavljamo, da bo poslušalec iz svojega splošnega vedenja o svetu vedel, ne navajamo. V primeru [3] Mama: *Manca, ura je sedem*, Mančina mama navede samo argument (dejstvo, premiso), ki podpira sklep (zaključek, trditev) *Torej moraš vstati*. Čeprav sklepa eksplicitno ne navede, Manca s pomočjo maminega argumenta in njenega skupnega vedenja o tem, zakaj je potrebno vstati, izpelje sklep, da mora vstati, če hoče priti v šolo pravočasno.⁴

Da do argumentacije v diskurzu sploh pride, je potrebna nedvoumna identifikacija sklepov in argumentov, ki sklepe podpirajo (Žagar 2000: 432). Toda v spontanem govorjenem diskurzu je zaradi ekonomičnosti jezika velikokrat težko prepoznati, kaj je argument in kaj sklep.⁵ V zgledu [4] izrek *Zunaj dežuje* mami predstavlja argument za zaključek oziroma utemeljitev sklepa *Torej moram otroku obleči pelerino*. V zgledu [5] pa mami predstavljeni argument *Obleci mi pelerino* predstavlja zadosten razlog za sklep *Ko si oblečemo pelerino, dežuje. Torej zunaj dežuje*.

[4]
Manca: *Mama, zunaj dežuje. Obleci mi pelerino.*

[5]
Manca: *Mama, obleci mi pelerino. Zunaj dežuje.*

Da gre za argumentacijo, lahko govorci pokažejo z uporabo diskurzivnih označevalcev, kot so: vezniki *ker, kajti, saj, zato, potemtakem*; členki *celo, nekaj, skoraj*, ter metabesedilni stavki *izhajajoč iz tega lahko sklepamo, glede na to lahko rečemo idr.* Ker v besedilu spremljajo argumentativni niz, jih lahko imenujemo argumentativni označevalci. Če ti v diskurzu niso prisotni, jih mora poslušalec s pravilno interpretacijo sporočenega inferirati (npr. zgleda [4] in [5]).

Primeri argumentacije v narečnem diskurzu

V nadaljevanju nas zanima, kako poteka argumentacija v narečnem diskurzu. Po pregledu dveh zapisanih narečnih pogovorov iz Brd⁶ se je pokazalo, da so govorci za argumentacijo uporabljali narečne diskurzivne označevalce *alora*⁷ 'torej', *sə* 'saj' in *ki* 'kajti'. V veliko primerih pa so argumentirali brez eksplicitnih kazalcev argumentacije. Ker je namen prispevka zgolj pokazati na argumentacijo v narečnem diskurzu, se v analizo, kateri so vsi kazalci argumentacije v tovrstnih besedilih in v kolikšni meri se posamezni kazalec med njimi uporablja, ne bomo spuščali, ampak se bomo zadovoljili le z nekaj zgledi, vzetimi iz dejanskih

⁴ Argumentiranje v konverzaciji lahko poteka tudi preko vloge, kot lahko vidimo v tem zgledu, kar pomeni, da govorec A navede argument, s pomočjo katerega govorec B izpelje sklep.

⁵ Kaj je v vlogi argumenta in kaj v vlogi sklepa je med drugim odvisno tudi od vsakokratnega situacijskega konteksta.

⁶ Gre za dva transkribirana narečna pogovora s skupaj 65.810 znaki. Govorci so bili Alojz Markočič, Jožef Sirk (Pepi) in Stanko Pulec. Pri zapisu besedil je bila uporabljena slovenska nacionalna fonetična transkripcija, dopolnjena z drugimi znaki. Posamezni znaki pomenijo naslednje: ' – označuje naglasno mesto (*x'ri:p*); : – označuje dolžino glasu; ' – je t. i. pomenski oklepaj (*kad're:ja* 'stol'); ʔ, ə – označuje polglasnik; ʉ – označuje dvoustnični zaokroženi v (*ʉ'sa:k*, *'de:laʉ*); x – označuje nezveneči mehkonebni pripornik (*'du:x* 'dolg'); ɣ, ɣ – označuje zveneči mehkonebni pripornik (*'ɣo:ra*); ... – označuje nedokončani izrek; /.../ – označuje nadaljevanje besedila; / – označuje tihi premor; əə – označuje zapolnjeni premor; * * – besede znotraj znakov * * pomenijo, da gre za prekrivajoči govor.

⁷ Prevzeta beseda iz italijanščine (allora) in furlanščine (alore) 'potem, torej'.

pogovorov. Pri vsakem zgledu je za lažje razumevanje naveden krajši besedilni kontekst, v opombah pa še prevod v knjižni jezik.

[6]
Kontekst: Danila (D.) Lojza (L.) sprašuje, kje je bil zaposlen.

L.: əə u 'za:drʉʏi, /.../ u k'li:əti, na 'Do:brəvən /.../ 'To: smo na'ba:ʉjəl 'mo:št / 'pə:rvo, 'ne:, in 'po:tlə čə p'ro:stor jə z'ma:njku, 'pə:ršli ən sə ɣa pe'ja:l u ɤ'ri:cu, də smo 'mi:əl p'ro:stor, 'ne:. In kər jə blo 'vi:no, sən pa 'jə:st (nerazumljivo) 'xo:du po 'va:si x k'me:təm, 'du:ə pər'da: 'vi:no, 'du:ə 'ma: za pər'da:t in 'ti:st, kə 'mə:ʉ za pər'da:t, smo š'li: 'no:tər, smo poɣ'la:dli, 'ke:ro jə / in 'po:le səm obves'ti:ʉ k'li:ət u ɤ'ri:cu, də sa 'pə:ršli s kam'jo:nmi na 'du:əm. /.../ Sə'vi:ədə jəs sən 'mo:ɣu və'zi:ərət, əə nər'di:t 'ka:rte əl'di:ən, də 'po:le sə do'bi:l de'nai:r, 'ne:. Tə'ku:ə jə b'lu:ə.

D.: Ma 'po:le vi ste 'di:əlu 'ci:əlo 'li:əto 'ɣo:r u ɣ'ra:du u k'li:əti, ste 'mi:əʉ alora 'vi:no ənčə're:s?

L.: 'Ja:, jəs sən 'mə:ʉ 'vi:no, 'ci:əlu k'li:ət.

P.: ɤ'la:ʉni biʉ 'o:n, 'ne: /.../⁸

Dejstva, ki jih naniza Lojz: delal je v zadrugi, v kleti, nabavljal je mošt in vino, naročal je odvoz vina v Gorico in hodil h kmetom nakupovat vino, predstavljajo Danili dovolj argumentov za dva sklepa: da je Lojz delal v grajski kleti in da se je ukvarjal z vinom (ne pa npr. da je delal v zadružnih vinogradih kot veliko drugih Bricev). Pravilnost njenega zaključka potrđita tako Lojz kot Pepi z zadnjima izrekoma. Za izpeljavo sklepa *Potemtakem ste delali celo leto gor v gradu v kleti* je bilo poleg splošnega vedenja o svetu (*Če je imel opravka z vinom, je delal v vinski kleti*) potrebno tudi specifično vedenje (*Vinska klet se je nabajala v gradu*), ki je v tem primeru skupno (večinoma) samo prebivalcem tega geografskega območja in je zato geografsko oziroma kulturno specifično.

[7]
Kontekst: Pepi (P.) odgovarja na vprašanje, kam je bil vpoklican kot vojak.

P.: U Sar'de:nju. 'Po:le / dəvətəntriðə'se:tya 'li:əta / u 'A:jduščnu, z 'A:jduščne mid'ru:s Slo've:nci smo š'li: oku'pi:ərət *Slo've:nce*

L.: *Slo've:niju*

P.: 'Ja:.

L.: Jugos'la:vju.

P.: Jugos'la:vju an u Jugos'la:vji sən 'bi:ʉ u Čər'no:mlju, Čərvi... Met'li:ka. In ot 'tə:n s nəs pob'ra:l ʉ'si:x Slo've:ncu, kər nəs jə b'lu:ə 'tə:m na kam'jo:n ən 'do:l u l'ta:lju ən 'do:l u l'ta:lju sa nəs zde'li:l 'a:dnix 'to:, po 'mi:əstix, 'a:dnix... (prekinitiv)

D.: Batal'jo:n špe'ča:le a'lo:ra?

P.: 'Ja:, ben 'ja:, batal'jo:n špe'ča:le.⁹

Dejstvi, da je bil Pepi kot italijanski vojak leta 1939 s slovenskega ozemlja (pod italijansko zasedbo) premeščen nižje v Italijo ter da so jih razdelili po posameznih krajih, predstavlja

⁸ L.: əə v zadrugi /.../ v kleti, na Dobrovem. Tu smo nabavljali mošt / najprej, ne, in potem če je zmanjkalo prostor, so prišli in ga odpeljali v Gorico, da smo imeli prostor, ne. In ko je bilo pa vino, sem jaz hodil h kmetom po vasi, kdo proda, kdo ima za prodati in tisti, ki je imel za prodati, smo šli noter, smo pogledali, katero je / in potem sem obvestil klet v Gorici, da so prišli s kamionom na dom /.../ Seveda sem jaz moral obvestiti, əə narediti papirje, da so potem dobili denar, ne. Tako je bilo. D.: Potemtakem ste vi delali vse leto gor v gradu v kleti, ste torej skrbeli za vino? L.: Ja, jaz sem imel vino, celo klet. P.: Glavni je bil on, ne.

⁹ P.: Na Sardinijo. Potem / devetintridesetega leta / v Ajdovščino, iz Ajdovščine smo šli mi Slovenci okupirat Slovence L.: Slovenijo P.: Ja. L.: Jugoslavijo. P.: Jugoslavijo in v Jugoslaviji sem bil v Črnomlju, Červi... Metliki. In od tam so pobrali vse Slovence, kar nas je bilo tam, na kamion in dol v Italijo in dol v Italiji so nas razdelili enih sem, po mestih, enih (prekinitiv) D.: Posebni bataljon torej? P.: Ja, torej ja, posebni bataljon.

Danili zadosten argument za sklep, da je pripadal posebnemu odredu, t. i. »battaglione speciale«, v katerega je italijanska vojska premestila slovenske vojake. Pepi pravilnost Danilinega sklepa potrdi v zadnjem izreku. Tudi v tem primeru je bilo za ustrezno argumentacijo potrebno kulturno specifično védenje, to je, da italijanska vojska slovenskim vojakom ni zaupala, zato jih je s slovenskega ozemlja umaknila, mnoge celo na Sicilijo in Sardinijo, ter jih tam razmestila v posebne odrede, ki jim je bila odvzeta možnost bojevanja in so jim bila naložena druga dela, npr. delo v gozdu, pomoč na kmetijah, v pekarnah ipd.

[8]

Kontekst : Pepi govori o tem, kako se je s skupino Slovencev po kapitulaciji Italije z juga Italije peš vračal proti domu. Na poti so na neki kmetiji ukradli petelina, ga ubili in si skuhali juho.

P.: /.../ an 'lu:əžmo 'ku:xət, s'ku:xu si d'vi:ə 'u:ri 'ca:jta, smo po'jə:dli 'ti:stu 'žu:pu, 'ne:, an smo 'mi:sənli, də 'bo:mo 'jə:dli 'ti:ste mə'su:ə. / 'Bi:u 'tə:rt. D'ru:yi 'da:n ya 'lu:əžmo na'za:j 'ku:xət, d'ru:yi 'da:n ja b'lu:ə pa ku žə'li:əzo. Jə 'mo:yu 'mi:ət nix s'tu:ə 'li:ət.
L., D.: (smeh)¹⁰

Govorcu izrek *Naslednji dan je bilo meso trdo kot železo* predstavlja argument za sklep (trditev) *Torej je moral petelin imeti 'biti star' sto let*. Argumentacija je v tem primeru implicitna, sprejemnik mora argumentativni veznik inferirati sam.

LITERATURA

- CAMERON, Deborah 2004³: *Working With Spoken Discourse*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. 206 str.
- GUMPERZ John J. (1992⁷): *Discourse Strategies*. Studies in Interactional Sociolinguistics 1. Cambridge: Cambridge University Press. 225 str.
- KUNST Gnamuš, Olga; NIDORFER Šiškovič, Mojca; SCHLAMBERGER Brezar, Mojca 1997: *Posrednost in argumentacija v govoru*. F(p) – T(r). Zgradba stavka med informacijo, argumentacijo in konverzacijo. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije. 134 str.
- LEVINSON, Stephen C. 2003¹⁵: *Pragmatics*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge, London, New York: Cambridge University Press. 420 str.
- SCHIFFRIN, Deborah 1987: *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press. 364 str.
- SCHIFFRIN, Deborah 1994: *Approaches to Discourse*. Blackwell Textbooks in Linguistics 8. Oxford, Cambridge: Blackwell. 470 str.
- ŽAGAR, Ž. Igor 2000: Pragmatika in argumentacija. Dodatno besedilo v: VERSCHUEREN, Jef.: *Razumeti pragmatiko*, (Rdeča zbirka). Ljubljana: Založba /*cf., 2000. 427–462.

¹⁰ L.: /.../ in damo kuhat (tistega petelina- op. D. Z. K.), se je kuhal dve uri, smo pojedli tisto juho, ne, in smo mislili, da bomo jedli meso. / Je bil trd. Drugi dan ga damo spet kuhat. Drugi dan pa je bil trd kot železo. Je moral biti star kakih sto let. L., D.: (smeh).

POROČILO O DELU RAZISKOVALNE POSTAJE ZRC SAZU V NOVI GORICI ZA LETO 2006¹

Personalni sestav

V letu 2006 so raziskovalno delo na novogoriški postaji ZRC SAZU opravljali: dr. **Danila Zuljan Kumar** za Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, mlada raziskovalka **Neva Makuc** za Zgodovinski inštitut Milka Kosa, mlade raziskovalke **Katja Jerman**, **Špela Ledinek Lozej** in mag. **Vesna Ličer** (od 20. 2. 2006 na porodniškem dopustu) za Inštitut za slovensko narodopisje, **Jasna Fakin Bajec** (od 1. 6. 2006 na porodniškem dopustu) za Filozofski inštitut. Zunanja sodelavka je bila univ. dipl. bibliotekarka in absolventka zgodovine **Petra Kolenc**. Postajo je vodil dr. **Branko Marušič**, znanstveni svetnik ZRC SAZU v pokoju.

Doktorski študij

Mag. Danila Zuljan Kumar je 29. 3. 2006 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani uspešno zagovarjala svojo doktorsko disertacijo z naslovom *Govorjena briška narečna besedila z vidika besedilne skladnje*. 25. 4. 2006 je bila promovirana v doktorico znanosti. 9. 6. 2006 pa je na senat Univerze v Novi Gorici naslovila prošnjo s potrebnimi dokazili za habilitacijo.

Doktorski študij opravljajo:

- Jasna Fakin Bajec z nalogo *Kulturna dediščina med tradicijo in inovacijo na Krasu* (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, mentor prof. dr. Janez Bogataj);
- Katja Jerman z nalogo *Dve Gorici eno mesto? Konstrukcija urbanega* (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, mentor prof. dr. Božidar Jezernik);
- Špela Ledinek Lozej z nalogo *Stanovanjska kultura v Vipavski dolini* (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, mentor prof. dr. Vito Hazler);
- Mag. Vesna Ličer z nalogo *Etnološke raziskave na Goriškem* (Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za podiplomski študij, mentorja doc. dr. Naško Križnar, prof. dr. Oto Luthar);
- Neva Makuc z nalogo *Furlanska historiografija in slovenska zgodovina* (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, mentor prof. dr. Peter Štih).

Predavanja, referati in drugi javni nastopi

Slovenija:

- 25. 1. 2006: predavanje Katje Jerman *Promenada v Ljubljani* v Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani.
- 24. – 25. 2. 2006: predavanje Danile Zuljan Kumar *Ponovitev kot potrditev in konverzijski duet* na Dialektološkem simpoziju v Mariboru.
- 10. 5. 2006: predavanje Branka Marušiča *Odmevi ruske kulture na Goriškem do prve svetovne vojne* ob dnevu ruske kulture v Novi Gorici.
- 25. – 26. 5. 2006: referat Katje Jerman *Nova Gorica – mesto na meji* na Posvetu o vzporednicah med slovensko in hrvaško etnologijo (Mesto in trg na meji) na Kozjanskem.
- 13. 7. 2006: predavanje Katje Jerman *Promenada v Ljubljani* v okviru Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture na Filozofski fakulteti v Ljubljani.
- 25. 8. 2006: referat Branka Marušiča *Slovene-Italian cohabitation along the north-eastern Adriatic* na Srečanju mladih Čedajske listine v Kanalu (prebrala Špela Ledinek Lozej).

¹ Poročilo o delu Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici v letu 2006 je nepopolno. Dokončno obliko bo mogoče sestaviti, ko bo leto 2006 pri kraju.

- 12. 9. 2006: predavanje Katje Jerman *O Novi Gorici* v Goriškem muzeju na gradu Kromberk.
- 26. 9. 2006: predavanje Neve Makuc *Dante Alighieri in slovensko ozemlje* v Goriškem muzeju na gradu Kromberk.
- 3. 10. 2006: predavanje Neve Makuc *Dante Alighieri in slovensko ozemlje* v sklopu Historičnega seminarja ZRC SAZU v Ljubljani.
- 28. 10. 2006: referat Branka Marušiča *Gorica in Goriška ob prihodu Bourbonov* na mednarodnem srečanju ob 140-letnici smrti francoskega kralja Karla X. na Kostanjevici v Novi Gorici.
- 10. 11. 2006: referat Branka Marušiča *Posegi Simona Gregorčiča v politično življenje* na srečanju ob 100-letnici Gregorčičeve smrti v Kobaridu.

Tujina:

Katja Jerman

- 27. 3. – 30. 3. 2006: udeležba na mednarodni konferenci z naslovom Lineae Terrarum, International Border Conference/Conferencia Internacional sobre Fronteras s prispevkom *Two Goricas – one city? Cooperation and relations between Slovenian Nova Gorica and Italian Gorica/Gorizia* v Ciudad Juárez (Mehika), El Paso (ZDA), Las Cruces (ZDA).
- 30. 8. – 2. 9. 2006: udeležba na 8th International Conference on Urban History z naslovom Urban Europe in Comparative Perspective v organizaciji The European Association for Urban History in The Institute of Urban History, Stockholm. Referat z naslovom *The Slovene town of Nova Gorica: Ethnological perspective of a post-war new town* je bil uvrščen v glavno sekcijo z naslovom Mourning urban change: testimonies of disaster and urban catastrophe since 1945.

Branko Marušič

- 20. 5. 2006: referat *Gli Sloveni, la monarchia asburgica e il suo sfacelo* na mednarodnem srečanju Storia in testa v Gorici.
- 30. 10. 2006: predavanje *140 let občine Sovodnje*, Sovodnje ob Soči.

Danila Zuljan Kumar

- 13. – 14. 4. 2006: predavanje na 8. slavističnem kongresu z naslovom Slavjanite. Balkanite. Evropa na Univerzi sv. Klimenta Ohridskega v Sofiji, s prispevkom *A Dialect as an Expression of Individual and Collective Identity*.
- 20. – 22. 7. 2006: predavanje na konferenci The 18th Euro-International Systemic Functional Linguistics v Gorici s prispevkom *Textual Cohesion in Spoken Dialectal Conversations*.

Bibliografija (za bolj natančen pregled glej COBISS)

Monografske publikacije

Neva Makuc–Jakob Marušič, *Domoznanske publikacije o Primorski. Gradivo za bibliografijo (do leta 2004)*. Nova Gorica–Ljubljana 2005, 169 str.*

Branko Marušič, *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899*. Nova Gorica 2005, 367 str.*

Branko Marušič, *Prispevki k primorski biografiki*. Koper 2006, 235 str.

Razprave in članki

Jasna Fakin Bajec:

- Ciganski/romski chiaroscuro : podoba Ciganov/Romov v dokumentarnem filmskem gradivu. V: *Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi: narativne podobe Ciganov/Romov*. (Zbirka

Županičeva knjižnica, št. 17). Ljubljana, 2006, str. 101–119. (V sodelovanju s Katjo Jerman.)

- Raziskovanje kulturne dediščine na Krasu: po sledih jezikoslovca in narodopisca dr. Karla Štreklja? V: *Glasnik slovenskega etnološkega društva* (v tisku).
- Architectural Heritage: an Important Element of Identity in the Karst Region of Slovenia. V: *Lithuanian Ethnology* (v tisku).
- Začetki razvoja turizma na kraških kmetijah v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno. V: *Izvestje RP ZRC SAZU Nova Gorica* 3/2006, str. 19–23.

Katja Jerman:

- Two Goricas - one city? : cooperation and relations between Slovenian Nova Gorica and Italian Gorica - Gorizia. V: *Lineae Terrarum : International Borders Conference* (Conferencia Internacional sobre Fronteras, March/Marzo 27-30, 2006) Las Cruces; El Paso; Ciudad Juárez, 2006, 20 str.
- The Slovene town of Nova Gorica : ethnological perspective of a post-war new town. V: *Urban Europe in Comparative Perspective*. Stockholm, 2006, 7 str. <http://www.historia.su.se/urbanhistory/cauh/invitation.htm>.
- Ciganski/romski chiaroscuro : podoba Ciganov/Romov v dokumentarnem filmskem gradivu. V: *Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi: narativne podobe Ciganov/Romov*. (Zbirka Županičeva knjižnica, št. 17). Ljubljana, 2006, str. 101–119. (V sodelovanju z Jasno Fakin Bajec.)
- O neizpostavljenih temah ob nastanku Nove Gorice. V: *Izvestje RP ZRC SAZU Nova Gorica* 3/2006, str. 30–34.

Petra Kolenc:

- Knjižnica dunajskega akademskega društva »Slovenija« med leti 1880 in 1894. V: *Izvestje RP ZRC SAZU Nova Gorica* 3/2006, str. 13–18.

Špela Ledinek Lozej:

- Raziskave stavbarstva in bivalne kulture Vipavske doline: pregled poglavitnih virov in literature pred drugo svetovno vojno. V: *Traditiones* 35/2006, št. 1, str. 219–245.
- Premene odnosa do ostaline stanovanjske kulture: primer vipavskega ognjišča. V: *Izvestje RP ZRC SAZU Nova Gorica* 3/2006, str. 35–38.

Vesna Ličer:

- Pripovedi o Romih na Goriškem. V: *S. E. D.: glasnik slovenskega etnološkega društva* 46/2 2006, str. 44–50
- Zadnji vzdihljaj goriškega svilgojstva po drugi svetovni vojni. V: *Izvestje RP ZRC SAZU Nova Gorica* 3/2006, str. 24–29.

Neva Makuc:

- Le concezioni etniche e sociali dello storiografo cividalese Nicolò Canussio. V: *Ce fastu?* 82/2006, št. 1, str. 25–39.
- De restitutione patriae čedajškega zgodovinarja Nicola Canussia. V: *Kronika* 54/2006, št. 1, str. 1–14.
- Delo De Turcharum Incursione in Vallem Piucam Jacopa di Porcie (objava vira). V: *Izvestje RP ZRC SAZU Nova Gorica* 3/2006, str. 5–7.

Branko Marušič (izbor):

- Andrej Žnidarčič in Beneška Slovenija. Ob 140-letnici plebiscita. V: *Trinkov koledar* 2006, str. 56–59.
- Kaj je Ortaona? V: *Otorepčev zbornik. Ad fontes*. Ljubljana 2005, str. 243–247.
- O Tolminu in tolminskem sodnem okraju pred prvo svetovno vojno. V: *Tolminsko mostišče* 1/2005, str. 17–22.
- Trije prispevki o slovensko-italijanskih odnosih na področju domoznanstva. V: *Goriški letnik* 30-31/2003-2004, str. 325–340.

* Čeravno nosi izdaja letnico 2005, je izšla februarja 2006.

- Pregled zgodovine terskih Slovencev. V: *Terska dolina/ Alta Val Torre/ Val de Tor*. Celje; Gorica 2006, str. 55–61.
- Uno sguardo alla storia degli Sloveni dell' alta Val Torre. V: *Terska dolina/ Alta Va Torre/ Val de Tor*. Celje; Gorica 2006, str. 62–68.
- Un tichinin di storie dai Slovens de Alte Val de Tor. V: *Terska dolina/ Alta Va Torre/ Val de Tor*. Celje; Gorica 2006, str. 69–70.
- TIGR – narodnorevolucionarna organizacija Slovencev in Hrvatov v Julijski krajini. V: *Primorski rodoljub* 8/2006, št. 15, str. 28–29.
- Prispevek k življenjepisu rihemberškega rojak Ljudevita Furlanija (1864-1913). V: *Kronika Rihemberka-Branika II*, Branik 2006, str. 43–50.
- Gorica in Nova Gorica v slovenski kulturi. V: *L'identità plurale. Storia, cultura e società a Gorizia*. Gorizia 2006, str. 57–64.
- Laško. V: *Sloveni nel territorio di Monfalcone*. Monfalcone 2006, str. 14-15.
- Die Vereinstätigkeit im österreichischen Küstenland (Triest, Görz-Gradisca, Istrien). V: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. VIII/1, Wien 2006, str. 541-585.
- Spomini Ferda Karisa. V: *Koledar* 2006, Gorica 2005, str. 80-84.
- Pred sto leti je bila ustanovljena Slovenska čitalnica v Kanalu ob Soči. V: *Kanal ob Soči*, Kromberk 2006, str. 59–63.
- Prispevek k poznavanju problematike italijanskega risorgimenta pri Slovencih. V: *Izvestje RP ZRC SAZU Nova Gorica* 3/2006, str. 8–12.

Danila Zuljan Kumar:

- Utrinki iz Golega Brda. V: *Trinkov koledar* 2006, 72–77.
- Ponovitev kot potrditev in konverzijski duet. V: Mihaela Koletnik in Vera Smole (ur.) *Diabronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Maribor 2006, str. 432–538.
- Motnje koherence v konverzaciji. V: *Jezikovna predanost: akademiku prof. dr. Jožetu Toporišču ob 80-letnici*, Maribor; Ljubljana 2006, str. 70–79.
- Pritrkovanje v Brdih: vsaka vas ima svoj glas. V: *Briški časnik*, 2006, letn. 10, št. 44, str. 47.
- Discourse Markers as Coherence Devices and How to Translate Them (v tisku).
- Nekaj besed o argumentaciji v narečnem pogovoru. V: *Izvestje RP ZRC SAZU Nova Gorica* 3/2006, str. 39–42.

Ocene knjig in predstavitev

Branko Marušič je sodeloval na predstavitvi zbornika *Učiteljice v šolskih klopih* (Gorica – Katoliška knjigarna, 14. 2. 2006 in Gorica – Slov. šolski center, 16. 2. 2006), knjige *Slovinci v Laškem* (grad Kromberk, 7. 3. 2006), zbornika *Tolminsko mostišče 1–2* (Tolmin, 21. 3. 2006 in grad Kromberk, 23. 5. 2006), knjige *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899* (grad Kromberk, 28. 3. 2006 in Gorica, 28. 5. 2006), knjige Dušana Nečaka in Boža Repeta *Prelom 1914–1918. Svet in Slovenci v prvi svetovni vojni* (Kobarid, 31. 3. 2006), *Goriškega letnika* št. 30–31/2003–2004 (grad Kromberk, 11. 4. 2006) in knjige Lada Ambrožiča *Novljanovo stoletje* (Nova Gorica, 6. 9. 2006 in Vrh/Sovodnje ob Soči, 23. 11. 2006, Kobarid 1. 12. 2006).

Danila Zuljan Kumar je sodelovala pri predstavitvi *Trinkovega koledarja* na sedežu Društva Ivan Trinko (Čedad, 9. 2. 2006).

Katja Jerman je ocenila obe številki 34 letnika (2005) *Traditiones* (*Glasnik SED* 46/1 2006, str. 38-42).

Špela Ledinek Lozej je ocenila zbornik *Pretrgane korenine, sledi življenja in dela Rajka Ložarja* (*Kronika* 54/2006, str. 144–146), knjigo Darje Kranjc *Moč prepoznavnosti* (*Traditiones* 35/2006, št. 1, str. 270-272) in zbornik *The Anthropology of Space and Place* (*Traditiones* 35/2006, št. 1, str. 293–297).

Znanstveni film, zvočni ali video posnetek

Jasna Fakin Bajec: *Park Škocjanske jame, Slovenija*. Scenarij. Javni zavod Park Škocjanske jame, Slovenija, 2006. 1 video DVD, barve, zvok.

Radio, televizija

19. 2. 2006: Katja Jerman je sodelovala pri oddaji *Sledi časa* (na Radiu Slovenija, prvi program, program A1): *Promenada v Ljubljani*.

10. 9. 2006: Danila Zuljan Kumar je bila gostja oddaje *Spoznajmo jih*, avtorja Marjana Drobeža, (TV Primorka).

16. 10. 2006: V oddaji *Kulturni globus* (Program Ars, Radio Slovenija) je bilo prebrano besedilo Neve Makuc *Dante Alighieri in Tolminska*.

Študijsko izpopolnjevanje

Katja Jerman se je med 26. 6. in 13. 7. 2006 udeležila poletne šole z naslovom *Border Cultures, The Rhetorics and Politics of Drawing and Crossing Borders* v organizaciji Faculty of Cultural Sciences, European University Viadrina Frankfurt (Oder), Nemčija / Collegium Polonicum, Slubice, Poljska. Med 13. in 14. 10. 2006 se je udeležila konference *Images and Counter-images East and West: Expectations and Observance* na Inštitutu za novejšo zgodovino (Ljubljana).

Pedagoško delo

Danila Zuljan Kumar od 1. 10. predava na Fakulteti za slovenske študije Stanislava Škrabca na Univerzi v Novi Gorici. V letu 2006 je izdelala učni načrt za predmet Slovenska dialektologija za dodiplomski in podiplomski študijski program na Fakulteti za slovenske študije Stanislava Škrabca na Univerzi v Novi Gorici.

Jasna Fakin Bajec je v šolskem letu 2005/2006 na Osnovni šoli Antona Šibelja Stjenka v Komnu vodila etnološke delavnice. V okviru krožka je sodelovala pri projektu *Turizmu pomaga lastna glava*, ki ga izvaja Turistična zveza Slovenije. Za projekt je pripravila in uredila raziskovalno nalogo z naslovom *Kako je nastala in kako živi tematska učna pot – Pot kamna – v kraški vasi Volčji Grad* in scenarij za odrsko igro *Oh, ta zakonodaja*. Na regijskem tekmovanju so se uvrstili na tretje mesto.

Katja Jerman je 17. 7. 2006 v Ljubljani vodila Raziskovalno igralnico ZRC z naslovom *Po ljubljanski promenadi do Tivolija*.

Ostala dejavnost

Katja Jerman je članica uredniškega odbora *Glasnika SED*.

Petra Kolenc je kot zunanja sodelavka raziskovalne postaje zaključila popis knjižnice dr. Henrika Tume. Katalog ohranjenih knjig omenjene knjižnice je v pripravi za tisk. Kolenčeva je z Vesno Ličer sodelovala pri pripravi knjige spominov Marice Kolenc *Med bribi in Gorico*; knjiga naj bi izšla v letu 2007 v okviru knjižne zbirke *Besede s Planote*. Petra Kolenc je sodelovala tudi pri pripravi razstave ob dnevu ruske kulture 10. 5. 2006 na novogoriški gimnaziji, z izborom ruskih knjig iz knjižnice dr. Henrika Tume. Junija 2006 je sodelovala pri pripravi razstave *Ljudsko izročilo Trnovske in Banjske planote* v Lokovcu s plakatom *Ledinska imena na Lokvah*. Od oktobra 2006 ureja knjižnico Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici.

Špela Ledinek Lozej je na Inštitutu za narodopisje ZRC SAZU uredila in popisala načrtni del arhiva sekcije za materialno kulturo. Skupaj z dr. Tonetom Cevcem je iz diateke Ignaca Perneta odbrala za odkup 300 diapozitivov in sodelovala z dokumentalistko Stanko Drnovšek pri urejanju le-teh. Od 24. do 27. 8. 2006 je kot mentorica sodelovala na bienalnem srečanju mladih v organizaciji Čedajske listine, ki je potekalo v Čedadu, Kanalu in Kobaridu. Za potrebe raziskave za pripravo doktorske dizertacije je obiskovala novogoriški Zavod za

varstvo kulturne dediščine, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Goriški muzej v Novi Gorici, Arhiv Slovenije, Državni arhiv v Gorici in Trstu.

Neva Makuc je v raziskovalne namene obiskovala državno in semeniško knjižnico v Gorici, mestno knjižnico v Vidmu in knjižnico v San Daniele del Friuli. Urejala je knjižnico in za potrebe Raziskovalne postaje in Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU prevajala znanstvene članke, povzetke in predavanja (iz slovenščine v italijanščino).

Danila Zuljan Kumar v letu 2006 sodeluje pri pripravi Slovenskega lingvističnega atlasa (SLA):

- obdelava iztočnic lice, vrat, rame, člen, členek, gleženj, trepalnice, obrvi
- zapis besedišča po vprašalnici za SLA v slovenskih vaseh Mirnik in Števerjan v Italiji
- urejanje listkovnega gradiva za SLA.

Kot korektorica je sodelovala pri Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju. Zapisala je vinogradniško in vinarsko izrazje v vaseh Neblo, Vipolže, Mirnik in Števerjan, za potrebe RP Nova Gorica opravlja lektorska dela za slovenska in angleška besedila, sodelovala je pri pripravi Gradnikovih večerov, ki so potekali 24. in 26. 11. na Gradu Dobrovo v Brdih.

Nova Gorica, 1. 12. 2006